

PAULUS, İSA MESİH'İN ELÇİSİ MİYDİ?
WAS PAUL AN APOSTLE OF JESUS CHRIST?

ZAFER DUYGU*

Öz: Paulus, birçok araştırmacıya göre geleneksel Hristiyanlığın kurucusudur. Çünkü İsa'nın tarih sahnesinden çekilmesi sonrasında, "İsa Mesih'in hizmetkârı" (δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ) ve "ulusların havarisi" (ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν) olduğu iddialarıyla ortaya çıkmış; Mesih'in ölümü ve dirilişi rivayetlerine soteriyolojik anlamlar yüklemiştir. Geleneksel Kilise ise Paulus'un bu doğrultudaki teolojik görüşlerini esas almaktadır. Ancak tarihsel açıdan bakıldığında burada birçok soru yükselmektedir. Bunlar arasında iki tanesi bilhassa öne çıkmaktadır. Birinci olarak, Paulus'un Mesih'in şahsiyeti ve öğretileri ile Yahudi Yasası ve kurtuluş kavramı gibi olgulara yönelik savları, bizzat İsa'nın yaşamı sırasında vaaz ettiği öğretilerle çelişmektedir. İkinci olarak, Elçilerin İşleri Kitabı'nda verilmek istenen temel mesajın tersine, Paulus'un İsa'nın havarileriyle hiçbir zaman "birlik" içinde hareket etmediği ve onlarla "din kardeşi" olmadığı, fakat aksine onlar tarafından adeta "düşman" olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İsa ve Paulus çağında, Galilaia (Celile), Samareia (Samiriye) ve Kudüs'ü de içeren Ioudaia (Yahudiye) gibi bölge ve eyaletlerden oluşan Filistin, Romalıların kontrolü altındadır. Nitekim Paulus ile Kudüs havari cemaati arasında siyasi duruşları itibarıyla de ciddi farklar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda anlaşıldığı kadarıyla Paulus, Mesih'e iman ettiği iddiasının öncesinde de sonrasında da, I. yüzyılın birinci yarısında Romalıların ve ayrıca Romalılar adına yönetici güç olarak bölgede varlık gösteren Herodesler ile Yüksek Rahip tarafından oluşturulan siyasi otoritelerin bir temsilcisi olarak hareket etmiştir. Roma iktidarını benimsemeyen bağımsızlık yanlısı Yahudi cephesi açısından ise Mesih kavramı siyasi direniş düşüncesinin sembolü olmuştur. Dolayısıyla, Paulus'un siyasi kişiliği ve faaliyetleri; hem Yeni Ahit metinlerine yansımaya muhtemel amaçlarının ortaya konulması, hem de Hristiyanlığı ortaya çıkaran gelişmelerin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi • Hristiyanlık • Paulus • İsa • Romalılar • Herodesler

Abstract: According to many scholars, Paul is the true founder of Christianity, because after Jesus withdrew from history, he came in view with the claim to be the "servant of Jesus Christ" (δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ) and "the Apostle of the Gentiles" (Απόστολος τῶν ἐθνῶν); and he also gave new soteriological meanings on the accounts of the death and resurrection of Christ. Thus the traditional Church is based on the theological opinions of Paul accordingly. But historically, many questions come to the surface and two of them stand out. Firstly, Paul's claims on the personality and doctrines of Christ and on the Jewish Law and the phenomenon of the salvation disagree with the doctrines preached by Jesus in his lifetime. Secondly, the contrary to the basic message of the Book of the Acts of the Apostles it is understood that Paul never acted in unity with the original apostles of Jesus and that he was not their coreligionists but was strongly opposed by them. In addition to this, the ancient Palestine is under Roman occupation during the time of Jesus and Paul, and there are serious political differences between Paul and the apostolic community in Jerusalem. It is observed that both before and after his claim that he believed in Christ, Paul acted as a member of the occupant or collaborator front that was represented by the Romans, Herodians and High Priest in Palestine in the first half of the first century. As for the terms of the anti-occupation front, the concept of the Messiah was the symbol of the goal of political independence. In this context, the political personality and political activities of Paul is important for both detecting his covert purposes and the birth of Christianity.

Keywords: History of Religions • Christianity • Paul • Jesus • Romans • Herodians

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mardin.

0000-0002-8762-9850 | zaferduygu.zd@gmail.com

Giriş

İki bin yıla yakın bir zamandır tarih sahnesinde varlığını sürdüren Kilise'ye; ayrıca bu Kilise'nin müminleri olan Hristiyanlara göre, geleneksel Hristiyanlık dininin kurucusu Nasıralı İsa'dır¹. Burada İsa'yla beraber diğer bir anahtar rol ise Paulus'a verilmektedir. Zira geleneksel, yani bugünkü Hristiyanlık, İsa sonrası dönemde, adı geçen Paulus'un teoloji anlayışında "Evrenin Kurtarıcısı" (ὁ σωτήρ τοῦ κόσμου) bir "Mesih" (Χριστός) tabir edilen; "Tanrı Oğlu" (ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ) şeklinde tanımlanarak "ilahi" bir varlık olarak görülen İsa hakkındaki Paulusçu yorumları esas almaktadır². Hristiyanlık, aynı şekilde yine Paulus'un, kendi tasavvurundaki gibi bir Mesih'in ölümüne atfen gündeme getirdiği soteriyolojik öğretilere de dayanmaktadır³. Çünkü Paulus'un, ölümden dirilip göğe yükseldiği ileri sürülen Mesih'in adını ve Müjde'sini (εὐαγγέλιον) bütün insanlık ailesine duyurmak üzere seçildiği (ἀφορίζω); Paulus'un bu doğrultuda "İsa Mesih'in hizmetkârı" (δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ) ve "(öteki) ulusların havarisi" ("ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν")⁴ unvanları taşıdığı, Kilise tarafından iddia edilmektedir⁵. Paulus'un gündeme getirdiği ve zamanla Hristiyan inancının da temelini teşkil etmeye başlayan bu gibi teolojik görüşler ise aslında Mesih'e ait sayılmaktadır. Hatta Kilise'ye göre, Paulus aracılığıyla konuşan, eylemde bulunan; yani Hristiyanlığı kuran, bizzat o Mesih'in kendisidir⁶.

Buna karşın bu kabuller geleneksel ya da mitsel karakter taşımaktadır. Çünkü mesele rasyonel bir bakışla ele alındığında, Paulus'a ve Paulus'un propaganda ettiği şekliyle Mesih'e dair bütün kabul ve iddialar şu veya bu oranda problemlidir. Öncelikle, Kilise'nin bazı kutsal metinlerini içeren Yeni Ahit Kitabı'na göre, isim olarak "Hristiyanlık" kesin şekilde İsa'nın ölümünden sonra ortaya çıkmış⁷, temel öğretileri bağlamında ise yine İsa'dan sonraki yüzlerce yıl içinde şekillenmiştir⁸. Daha

¹ Bu makale kapsamında bahis konusu edilecek olan kimi hususlar, daha önce yayımladığım *İsa, Paulus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* isimli kitabımda, birçok başka konuyla birlikte çok daha geniş kapsamlı ve detaylı olarak ele alınmaktadır. Konu, burada, başka bazı ilavelerle birlikte Paulus özelinde daha belirgin ve anlaşılır şekilde okuyucunun takdirine sunulmak istenmektedir. Bahsi geçen eserin künyesi bibliyografya kısmında yer almaktadır. Katkıları nedeniyle değerli dostum ve meslektaşım Kutlu Akalın'a teşekkür ederim.

² Paulus ve teolojik görüşleri hakkında bugüne kadar sayısız çalışma yapılmıştır. Okuyucu, şu eserde konuya dair önemli bazı ayrıntıları Türkçe olarak bulabilir (Aydın 2017, 121-354).

³ Paulus, insanlığın Âdem'den itibaren günah içinde bulunduğu ve bu sebeple Tanrı ile arasında küskünlük olduğu tezinden hareketle, merhametli Tanrı'nın insanlıkla barışabilmek ve tüm insanlık ailesine kurtuluş getirmek amacıyla kendi öz Oğlu'nu çarmıh üzerinde feda ettiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla Paulus'a göre İsa'nın çarmıhtaki ölümü bir kefaret ölümüdür ve insanlığa kurtuluş getirmektedir. Başka bir deyişle, Paulus'a göre "Tanrı Oğlu Mesih" kendisini insanlığın günahı için, insanlığı günahahtan aklamak için, kurban olarak sunmuştur. Detaylar için Paulus'un Yeni Ahit'teki mektuplarına bakılabilir.

⁴ τὰ ἔθνη, gentiles, yani Yahudiler açısından "yabancı uluslar", "putperest milletler", "Yahudi olmayanlar".

⁵ Paulus, Galatya cemaatine yazdığı mektupta (1: 15), "beni annemin rahminden (ἐκ κοιλίας μητρός μου) seçip (ἀφορίζας) lütfuyla çağıran Tanrı" demektedir. Roma cemaatine gönderdiği mektupta ise (1:1) kendisini Παῦλος δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ, "İsa Mesih'in hizmetkârı Paulus", diye tanıtmakta ve κλητός ἀπόστολος ἀφορισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, "Tanrı'nın müjdesi için elçi seçilip çağrılan", şeklinde nitelendirmektedir.

⁶ Örneğin bk. Romalılar, 15: 18-20; 2. Korintliler, 13: 3.

⁷ Elçilerin İşleri, 11: 26; Burada, "Hristiyan" tabirinin ilk defa olarak -İsa'nın ölümünden sonraki tarihlerde- Antakya'daki cemaat üyeleri için kullanıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlık ismi İsa'nın ölümü son-

önemlisi, İsa ile Paulus'un görüşleri örtüşmemektedir. Zira tarihsel bir şahsiyet olarak İsa ile dirilişi sonrasında Paulus aracılığıyla konuştuğu ileri sürülen Mesih'in hemen hemen her konuda bambaşka şeyler söyledikleri Yeni Ahit metinlerinden görülmektedir. Üstelik Paulus birçok bilinmeyişi olan bir şahsiyettir. Dolayısıyla onun ne ölçüde güvenilir olduğu konusu tarih boyunca hep gündemde yer almıştır. Bu bağlamda, İsa ile geleneksel Hristiyanlık arasında hangi oranda bağlantı kurulabileceği meselesi su kaldıracak bir tartışmadır. Konu, aşağıdaki şekilde detaylandırılabilir:

1. İsa, yaşamı sırasında İsrail'in Tanrı'sına dikkat çeken; yaklaşmakta olan "Tanrı Egemenliği" (τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ) olgusuna vurgu yapan "teosentrik" (Tanrı merkezli) bir anlayışı temsil etmektedir⁹. Paulus, bugün elde bulunan geniş bir mektup koleksiyonu boyunca devamlı olarak kendi yorumladığı gibi bir Mesih'in propagandasını yapmaktadır. Bu doğrultuda Paulus'un mesajı İsa'nın mesajından farklı olarak "kristosentrik" (Mesih merkezli) karakterdedir. Üstelik Paulus, tarihsel İsa konusunda neredeyse tamamen sükût halindedir. Bir başka deyişle, İsa'nın sözleri, öğütleri, davranışları veya örneğin onun vaazlarının özünü oluşturan "Tanrı'nın Egemenliği" kavramı gibi hususlarda Paulus tamamıyla sessiz kalmaktadır¹⁰. Sonuçta, sürekli kendi tasavvurundaki Mesih hakkında konuşmakta olan Paulus, aslında tarihsel İsa'yı dikkate almakta, onu hiçbir zaman hiçbir konuda referans olarak kullanmamaktadır.
2. İsa, özellikle dini, kültürel ve sosyal açılardan Yahudiler için belirleyici nitelik taşıyan; Tanrı tarafından Musa vasıtasıyla gönderildiğine ve Yahudi kutsal yazılarının özünü oluşturduğuna inanılan Şeriat'ı (Musa Yasası, Νόμος Μωϋσῆ) açıkça ve kesin bir dille onayladığını birçok örnekte belirtmektedir¹¹. Nitekim İsa Yasa konusunda "uzman" olarak görülmektedir. Bu yüzden "rabbi" (ῥαββί) veya "öğretmen" (διδάσκαλος) gibi

rası dönemde ortaya çıkmıştır; Elçilerin İşleri, 24: 5. Burada, MS 58 yılı civarında, yani İsa'nın ölümünden yaklaşık yirmi-yirmi beş yıl kadar sonra, İsa'nın cemaati hâlâ "Hristiyanlık" şeklinde tanımlanmamakta, fakat Yahudilik bünyesinde faaliyet gösteren "Nasrani tarikatı" diye isimlendirilmektedir. Dolayısıyla İsa'nın Filistin'deki esas cemaati Hristiyan değil, Nasrani cemaatidir.

⁸ Bu konudaki detaylar için bk. Duygu 2017a.

⁹ İsa, en eski İncil olan Markos'ta, Ἀκουε, Ἰσραήλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος εἷς ἐστίν, "dinle, İsrail, Tanrımız Rab bir tek Rab'dir" demektir (Markos, 12: 29-32). Başka bir yerde, Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, "Tanrının olan Rabb'e tapacaksın ve sadece O'na hizmet edeceksin" (Matta, 4:10b) şeklinde konuşmaktadır. Nitekim Katolik bir yazar olan Brown, Yeni Ahit'te İsa'nın kendisini hiçbir zaman "tanrısal" olarak tanımladığını maddi delillerden hareketle tartışmaktadır. Bu hususta bk. Brown 1965, 545-573.

¹⁰ Bu konuda bk. Gündüz 2017, 20; Dâvûd 1999, 28-29, 169; Eisenman 1996a, xxiii (Eisenman, Paulus'un mektuplarından hareketle tarihsel İsa hakkında sadece iki tane çıkarımda bulunulabileceğini söylemektedir. Birincisi, İsa'nın çarmıha gerildiği; ikincisi, birisinin adı Yakup olan bazı kardeşlerinin olduğudur [Schoeps 1961, 55-57]); (Paulus'un mektuplarından hareketle İsa hakkında sadece onun Yasa altında doğduğu [Galatyalılar, 4: 4], Davut soyundan geldiği [Romalılar 1: 3], tuzağa düşürüldüğü [1. Korintliler, 11: 23] ve çarmıha gerildiği [Galatyalılar, 3: 1; 1. Korintliler, 2: 2] sonuçlarına ulaşılabileceğini belirtmektedir [Meyer 1909, 120]). (Paulus'un İsa'nın dünyevî görevini, insan olarak yaşamını ve sözlerini tamamıyla göz ardı ettiğini vurgulamaktadır).

¹¹ Konuya dair bazı detaylar ve değerlendirme için bk. Duygu 2018a, 283-304.

unvanlarla tanımlanmaktadır¹². Paulus ise çok net bir üslupla “Tanrı Oğlu-Mesih” in gelişiyile beraber bu Yasa’nın kaldırıldığı savını öne sürmektedir¹³. Hâlbuki İsa’nın “gerçek” havarilerinin ve aynı şekilde İsa sonrası dönemde Yakup ve havariler tarafından yönetilen Kudüs cemaatinin (tıpkı İsa gibi) Musa Yasası’nın kurallarına bağlı şekilde yaşadıkları Yeni Ahit’ten ve birçok başka kanıttan açıkça görülmektedir¹⁴.

3. İsa, hem kendisine hem de öğrencileri olan havarilere İsrailoğulları’yla sınırlı, yani yerel boyutta bir görev tanımlaması yapmaktadır. İsa’nın Yeni Ahit’e girmiş bazı ifadeleri bunu göstermektedir¹⁵. Onun evrensel bir faaliyette bulunmadığı, çağdaş pagan yazarların İsa’dan bihaber olmalarından da anlaşılmalıdır¹⁶. Paulus ise Mesih’in tüm insanlığa ilişkin evrensel bir “Kurtarıcı” (Σωτήρ) olduğunu öne sürmektedir¹⁷. Buradan bakıldığında, İsa kendi kavminin problemleriyle meşgul olan bölgesel bir şahsiyet görünümünde; Paulus’un Mesih’i evrensel bir kahraman rolündedir.
4. İsa’ya göre bir insanın Tanrı katında ebedi kurtuluşa erişebilmesi için Tanrı’ya iman etmesi, Tanrı buyruklarına; Kitab-ı Mukaddes’e ve Yasa’nın gereklerine uyması gerekmektedir¹⁸. Buna göre İsa tarafından vaaz edilen öğretiler ana hatlarıyla “iman” ve “eylem” temelinde iki öğeden oluşmaktadır. Hâlbuki Paulus’un “kurtuluş” programı Mesih’in çarmıhı ve dirilişi söylemine ve bu iddialara ilişkin Paulusçu tefsire iman esaslıdır¹⁹. Bu bakımdan Paulus, İsa’nın öğretilerinde temel bir unsur olan “iman” bo-

¹² Örneğin bk. Yuhanna, 3: 1-2.

¹³ Paulus’a göre, Yasa’da vaktiyle söylenenler her ağız kapansın ve bütün dünya Tanrı’ya hesap versin diye, Yasa yönetimi altındakilere (yani Yahudilere) söylenmiştir (Romalılar, 3: 19-20). Buna karşın İsa Mesih’in çarmıha gerilmesiyle birlikte Tanrı insanlık ailesinin Yasa’dan ayrı biçimde/Yasa olmaksızın (χωρίς νόμου) aklanabileceğini göstermiş ve açıklamıştır (Romalılar, 3: 21-22). Paulus’a göre Yasa yetersizdir. Yasa’nın güçsüzlüğü (ἀδύνατον τοῦ νόμου) bedeninin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, Yasa’nın yapamadığını Tanrı yapmıştır. Çünkü Oğul’u (Υἱὸν) günahlı insan benzerliğinde günah sunusu şeklinde gönderip günahı insan bedeninde mahkûm etmiştir (κατέκρινεν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί) (Romalılar, 8: 3-4). Bu takdirde Mesih, iman eden herkesin aklanması amacıyla Yasa’nın sonudur (τέλος γὰρ νόμου) (Romalılar, 10: 4). Bu konuda ayrıca Paulus’un diğer mektuplarına da bakılabilir.

¹⁴ Durumun böyle olduğuna dair onlarca kanıt göstermek mümkündür. Ancak bizzat Paulusçu bir yazar olarak Luka’nın, Elçilerin İşleri Kitabı’nda 21: 20-24 pasajında verdiği bilgiler bu hususta hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır.

¹⁵ Bu bağlamda İsa’nın en klasik söylemi (Matta, 15: 24), Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ (İsrail hanesinin kayıp koyunlarından başkasına gönderilmiş değilim) cümlesinde belirginleşmektedir. Ayrıca diğer birçok örnek arasından bk. Matta, 15: 21-28; Markos, 7: 24-30; Matta, 10: 17, 10: 23; Markos, 1: 38; Yuhanna, 1: 11, 1: 31, 1: 45, 4: 22.

¹⁶ Detaylar için bk. Duygu 2017b, 57-82.

¹⁷ Örneğin Yuhanna İncili’nin Paulusçu tortuyu fazlasıyla yansıtan bir ifadesi (4: 42), İsa’yı, ὁ σωτήρ τοῦ κόσμου (“Evrenin Kurtarıcısı”) şeklinde tanımlamaktadır.

¹⁸ Birçok örnek arasından bk. Markos, 10: 17-21; Matta, 7: 21; Ayrıca Yeni Ahit dışından kanıtlar için örneğin bk. Ehrman 2003, 10; Sarıkcıoğlu 2009, 112.

¹⁹ Birçok örnek arasından bk. Romalılar, 6: 1; 1. Korintliler, 1: 17; Galatyalılar, 6: 14; Ayrıca Paulus şöyle demektedir (1. Korintliler, 15: 14): εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν, “Şayet Mesih (çarmıha gerildikten sonra dirilerek göğe) yükselmemişse, bu takdirde hem bizim

yutunu yeniden tanımlamış ve bu kavramın içeriğini değiştirmiş olmakta; “eylem” boyutunu ise büsbütün konu dışına itmektedir.

5. Bununla bağlantılı şekilde, İsa'ya göre Müjde/İncil (εὐαγγέλιον), Tanrı'nın sözleri ve öğütleri ile buyrukları, O'nun ifası için İsa'ya verdiği görevler ve yaklaşmakta olan egemenliğidir²⁰. Paulus'a göre ise Müjde/İncil; Mesih'in çarmıha gerilip dirilmesi suretiyle tüm insanlığın kurtuluş kazandığına dair “iyi haber”dir²¹. Paulus'un bu Müjde'sinde ne İsa'nın sözleri ve eylemleri, ne de Tanrı'nın sözleri ile emir ve yasakları birinci derecede önem taşımaktadır.
6. İsa'nın söylemleri her yönüyle Yahudi monoteizmi içindedir²². İsa, Yeni Ahit'te yer alan birçok rivayete göre, kendisini hiçbir zaman Tanrı'yla eşit görmemekte, fakat tam aksine, O'nun iradesiyle gelip O'nun verdiği işleri yapmakla memur kılındığına vurgu yapmaktadır. Üstelik Yeni Ahit metinlerine göre Tanrı da İsa'yı ó παῖς μου (“hizmetkârim/kulum”) biçiminde tanımlamaktadır²³. Buna karşın Paulus bu konuda da farklı düşünmektedir. Paulus, Mesih'in Tanrı suretinde olduğu (ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων); hatta Tanrı'ya eşit olduğu (τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ) kabilinden monoteist Yahudi düşüncesine tamamen ters birtakım iddialar taşımaktadır. Buradan hareketle Paulus'un, Mesih'i şu veya bu oranda ilahlaştırmak ya da onu bir tür “aracı ilah” konumuna getirmek yahut da hiç değilse insanüstü bir konuma yüceltmek suretiyle Yahudi monoteizmini ihlal ettiği; Mesih'i adeta bir mitoloji kahramanına dönüştürerek o zamanlar antik dünyada yaygın şekilde görülen pagan inanışlarına paralel ya da yakın bir öğretiyi savunduğu, araştırmacıların çok eski tarihlerden beri yaptıkları bir tespittir²⁴.
7. İncil metinlerindeki rivayetlerde İsa kendisini peygamber (προφήτης) olarak tanımla-

vaazlarımız hem de sizin imanınız hükümsüzdür”. Görüldüğü gibi, Mesih'in dirilip göğe yükseldiği iddiası gerçek durumu yansıtmıyorsa, Paulus'a göre İsa'nın vaazları ve öğütleri hiçbir önem taşımamaktadır.

²⁰ Sinoptik İncillere göre İsa, Müjde kavramından Yeşaya, 61:1 cümlesini, yani “Tanrı Egemenliği”nin duyurulmasını anlamaktadır: “Egemen Rabbin Ruhu üzerimdedir. Çünkü O, beni yoksullara müjde iletmek için meshetti”. Bu hususta bk. Dâvûd 1999, 90-97.

²¹ Alanın önde gelen uzmanlarından Koester, İsa'nın sözlerinin Paulus'un kurtuluş programında hiçbir role sahip olmadığını, Paulus'un İsa'nın ne söylediğine hiçbir zaman dikkat etmediğini, İsa'nın sözlerinden ancak pek az bir kısmının günümüze ulaşmasının Paulus'un başarısı olduğunu söylemektedir. Schweitzer ise İsa'ya ait Müjde ile Paulus'a ait Müjde'nin birbirlerinden tamamen farklı oluşunu Hristiyanlığın en önemli meseleleri arasında görmektedir. Schweitzer'e göre Paulus, İsa'nın Müjde'sini ele alırken bile bu Müjde'yi İsa'nın sözleriyle tekrar etmemektedir. Daha can sıkıcı olan ise Hellen, Katolik veya Protestan teolojilerinin hiçbirisinin İsa'nın Müjde'sinin bir devamı olmamasıdır. Zira bunlar İsa'nın yerine geçen Paulus'un Müjde'sini esas almışlardır. Bu hususlardaki detaylar için bk. Koester 1971, 65-83; Paget – Thate 2016.

²² İncillerin en eskisi olan Markos, İsa'nın ağzından şu sözleri nakletmektedir: Ἄκουε, Ἰσραήλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος εἷς ἐστίν, “dinle, İsrail, Tanrımız Rab bir tek Rab'dir” (12: 29-32). Kronolojik açıdan Markos'tan sonraki ilk İncil olan Matta, yine İsa'nın ağzından şu sözleri aktarmaktadır: Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, “Tanrının olan Rabbe tapacaksın ve sadece O'na hizmet edeceksin” (4: 10b). Markos'un başka bir pasajında İsa şöyle demektedir: ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ Τι με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός, “dahası, İsa ona dedi ki, ‘niçin bana iyi diyorsun, bir Tanrı hariç kimse iyi değildir’” (10:18).

²³ Matta, 12: 17-18; Paralel bağlamda krş. Luka, 4: 18-19; Yuhanna, 5: 24, 5: 43, 6: 29, 6: 38, 7: 28-29.

²⁴ Örneğin konuya dair bir asır önce yapılan bazı tespitler için bk. Kohler 1906.

maktadır. Burada şu husus önem taşımaktadır: İsa, eski peygamberler gibi bir peygamber olduğunu dile getirmektedir. Yeni Ahit'te bulunan birçok ifade, onun kendisine Yahudi geleneğinde öteden beri zaten bilinen peygamberlerle benzer bir görev tanımlaması yaptığını göstermektedir²⁵. Paulus ise kendi teoloji anlayışını baştan yıkacak olan böyle bir olguyu görmezden gelmektedir²⁶.

8. İsa'nın, kendi inanç ve kültür havzasında havarileri ve çevresi tarafından birtakım unvanlarla tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bazı kristolojik unvanların ise İsa'nın ölümü sonrasında, onun pagan dünyada yeniden tanımlandığı sırada, ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Ancak ister Yahudi kültür dünyasından ister pagan bir arka plandan Yeni Ahit metinlerine girmiş olsunlar, "Mesih" (Χριστός), "Tanrı Oğlu" (ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ), "Efendi" (ὁ κύριος) veya "Kurtarıcı" (σωτήρ) gibi kristolojik unvanların Paulus tarafından ya da onun etkisiyle sonradan yeniden şekillendirildikleri görülmektedir. Paulus (ve sonrasında Pauluşçu yazarlar), söz konusu tabirlere yeni anlamlar ve bağlamlar yükleyerek İsa'yı ait olduğu Yahudi inanç ve kültür havzasından koparmakta, onu pagan dünyada bilinen "kurtarıcı-ilah" motifleriyle bezemektedir²⁷.
9. Yeni Ahit üzerine yapılan birçok araştırma, Yeni Ahit metinlerinin tarihsel İsa'yı ve İsa'nın gerçek havarilerini gölge şahsiyetlere dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Zira Paulus'un havarilerle aynı doğrultuda, birlikte mücadele eden bir "din kardeşi" olarak sunulması bu sayede mümkün kılınmaktadır. Gerçekte ise Paulus'un, İsa'nın "orijinal" havarileriyle, İsa'nın kardeşi Yakup başta olmak üzere Yakup tarafından yönetilen Kudüs cemaatiyle ve özellikle başhavari Petrus ile arasında derin anlaşmazlıklar bulunduğu; Paulus'un İsa cemaati tarafından hiçbir zaman hiçbir iddiası yönünden kabul edilmediği birçok delilden görülmektedir²⁸. Örneğin, Paulus'a göre havariler kendisinden daha farklı bir Mesih ve İncil tanıtmışlardır²⁹. Havariler, Paulus'u "el-

²⁵ Bu konuda İncil metinlerinde çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Örneğin şu pasajlara bk. Matta, 13: 57; Markos, 6: 4; Luka, 4: 24; Yuhanna, 4: 44; Matta, 23: 29-32; Luka, 11: 46-52; Matta, 22: 1-10; Matta, 21: 10-11; Luka, 7: 16; Yuhanna, 6: 14, 7: 40; Markos, 6: 15; Yuhanna, 9: 17; Markos, 8: 27-28; Yuhanna, 4: 19; Luka, 24: 19.

²⁶ Paulus teolojisi İsa'yı eski peygamberler gibi bir peygamber olarak görmemektedir. Paulus'a göre İsa, örneğin Musa'dan üstün bir varlıktır. Nitekim Paulus'un Musa'ya yönelik eleştirileri de bulunmaktadır. Örneğin bk. 2. Korintliler, 3: 13.

²⁷ Yahudi anlayışı açısından bakılırsa, İsa'nın "Mesih" oluşu 1'inci yüzyılda birçok Yahudi için onun "Yahudilerin Kralı" olması anlamını taşımaktadır. "Tanrı Oğlu" oluşu onun Tanrı'nın has bir kulu, yani dindar birisi olduğunu ifade etmektedir. "Efendi" olması çevresinin İsa'ya duyduğu saygının ve ona otorite sıfatı atfetmelerinin bir yansımasıdır. "Kurtarıcı" olması İsa'nın İsrail halkını günahlarından kurtaracağına işaret etmektedir. Dolayısıyla İsa, tüm bu kavramlar aracılığıyla aslında beşer bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Paulus ise bu kristolojik ifadelerin tümünü Yahudi bağlamından koparmakta, bu kavramlara ilahi anlamlar ve bağlamlar yüklemekte, yani onları yeniden yorumlamakta ve kullanmaktadır. Örneğin "Tanrı Oğlu" ifadesi özelinde bk. Duygu 2018b, 155-181; Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Duygu 2018c.

²⁸ Bu konuda Yeni Ahit dâhilinden deliller için Paulus'un mektuplarına ve Elçilerin İşleri Kitabı'na bakılması yeterli olacaktır. Yeni Ahit dışından deliller için Pseudo-Clemens metinleri önemlidir. Bu tartışmanın tüm detayları ve kanıtları için bk. Duygu 2018c.

²⁹ Galatyalılar 1: 6; 2. Korintliler, 11: 1-5.

çi/havari” olarak görmemişlerdir (εἰ ἄλλοις οὐκ εἶμι ἀπόστολος)³⁰. Havariler, onu “sah-tekâr/düzenbaz olarak” (ὡς πλάνοι) tanımlamışlardır.³¹ Nitekim Paulus'un havari ce- maati tarafından “el altından” ve “gizlice” izlendiği yine Paulus'un mektuplarından gö- rülmektedir.³² Daha sonra göreceğimiz gibi bu ayrıntı Paulus'un “ajan” muamelesi gördüğü intibai uyandırmaktadır. Paulus ise havarileri “budala olmakla” (ἄφρων), bü- yüklik taslayıp övünmekle (καυχάομαι), sömürüp köleleştirmekle (καταδουλώω) ve cemaat üyelerinden maddi yarar sağlamakla (κατεσθίω) suçlamaktadır³³. Bu bağlamda, aslında her iki taraf birbirinden nefret etmektedir.

10. Aynı çerçevede, Luka tarafından Elçilerin İşleri Kitabı'nda yapılan Havariler Çağı tas- virinin de güvenilir olmadığı bilinmektedir. Çünkü Paulus'un mektupları, Paulus'un propagandasını yapmak amacıyla kaleme alınan ve İsa'nın havarilerini gerçekte olma- dıkları şekillerde tasvir ederek Paulus'la aynı dinsel ülkelerin paydaşı gibi resmeden bu kitabı birçok yönden çürütmektedir. Nitekim “Elçilerin İşleri” ismini taşıyan bu kita- bın aslında yalnızca *Paulus'un İşleri*'ni anlatma amacı taşıdığı, bilim dünyasının XIX. yüzyıldan beri bildiği bir gerçektir³⁴.

Kilise, yukarıdaki örneklerde belirginleşen ve bir çırpıda çoğaltılabilecek bütün bu ikilem du- rumlarda daima Paulus'un görüşlerini esas almaktadır. Bunun sonucunda, yani Paulus'un propa- gasını yaptığı bu “ilahi” Mesih ile tarihin İsa'sı birçok yönden bir türlü uyuş(turula)madığı için, Hristiyanlar tarih boyunca “kristoloji”³⁵ denilen bir disiplin içinde İsa'nın kim olduğu sorusunu tar- tışmışlardır³⁶. Aynı şekilde ve başka faktörlerin de devreye girmesiyle, yine temelde bu sebepten, ta- rihsel sürecin çeşitli dönemlerinde bölünmüş ve farklı mezhepler etrafında kurumsallaşmışlardır³⁷. İsa, XVIII. yüzyıldan itibaren ciddi bilimsel araştırmaların da konusu olmaktadır³⁸. Nitekim bu çer- çevede birçok araştırmacı tarafından, (i) tarihsel İsa'nın “Kurtarıcı-Mesih”ten farklı bir şahsiyet ol- duğuna ve (ii) Hristiyanlığın o İsa tarafından değil de bu “Kurtarıcı-Mesih”in ismine izafeten Paulus tarafından kurulmuş bir din olduğuna ısrarla dikkat çekilmektedir³⁹.

Bu bağlamda, birçok araştırmacıya göre geleneksel Kilise ile bugünkü şekliyle Hristiyanlık, tari- hin İsa'sı tarafından tebliğ edilen öğretileri büyük ölçüde temsil etmemektedir⁴⁰. Hristiyanlık, ya- şamı sırasında İsa'yı görmediğini kendi ağzıyla söyleyen, İsa'nın veya havarilerin derslerine hiçbir zaman katılmayan, İsa'nın ölümü sonrasında kendi ifadelerine göre İsa cemaatine zulmeden, sonra-

³⁰ 1. Korintliler, 9: 2.

³¹ 2. Korintliler, 6: 8.

³² Galatyalılar, 2: 4-5.

³³ 2. Korintliler, 11: 18-23.

³⁴ Baur 1876, 5.

³⁵ Kristoloji: χριστός khristos “mesih” ve λόγος logos “söz, anlatı”.

³⁶ Kavrama dair kimi detaylar ve söz konusu tartışmalara dair bazı örnekler için bk. Duygu, 2018d, 329-343.

³⁷ Bu konudaki detaylar için bk. Duygu 2017a; Duygu – Akalın 2017; Çelik 1996; Kaçar 2009.

³⁸ Tarihsel İsa araştırmaları hakkında bilgilendirici bir sunum için bk. Aydın 2001, 1-41. Ayrıca aynı yazarın şu kitabına da bk. Aydın 2015.

³⁹ Bu görüşü dile getiren birçok araştırma arasında örneğin bk. Maccoby 1986; Gündüz, 2004; Duygu 2018c. Ayrıca, konunun farklı bağlamları hakkında şu çalışmaya bk. Batuk 2006.

⁴⁰ George 2005, 108-109 (Yazar, Katolik Kilisesi'nin kendi dünyevi statüsünü yükseltmek maksadıyla İsa'yı uhrevi âlemde yücelttiğini ve tarihi de yine aynı sebeple başarılı şekilde çarpıttığını vurgulamaktadır).

sında ise ölümden dirildiği söylenen Mesih'e iman ettiği iddiasıyla birden bire ortaya çıkan Paulus'un mirasıdır. Geleneksel Hristiyanlığın İsa tarafından hiçbir zaman gündeme getirilmeyen "yabancı" teolojik bir temelde yükselmesi bu yüzden doğaldır⁴¹. Hâlbuki yukarıda da belirtildiği gibi, Paulus'un gerçekte orijinal havariler tarafından "rakip" ve hatta "düşman" olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Öyleyse bu aşamada, Paulus'un kim olduğu, onun Mesih'ten ve Mesih'in öğretisinden ne istediği gibi sorular gündeme gelmektedir. Paulus, "Mesih'in öğretileri" söylemiyle aslında kendisince (ya da bir üst akıl tarafından) kurgulanan birtakım prensipleri vaaz ve ilan etmişse, onun burada ne amaç güttüğü, onu yönlendiren faktörlerin neler olduğu, tarihsel açıdan sorgulanmalıdır. Bu makale, temel düzeyde ve genel bir bakışla, bu eski soruları yeniden gündeme getirmek, yanıtlara ilişkin geleneksel kabulleri bir kez daha tartışmaya açmak maksadını havidir. Bu kapsamda Paulus hakkındaki birçok ezber yeniden sorgulanacak, onun Yeni Ahit'te iddia edildiği gibi basit bir Yahudi din vaizi olup olmadığı sorusu tartışılacaktır. Bu tartışmanın Filistin coğrafyasının I. yüzyılda içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve kültürel koşullar çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Makalede, Paulusçu söylemlerin amacı, doğrultusu ve sıhhati, işte bu noktadan hareketle analiz edilmek istenmektedir. Bu bağlamda makale, dolaylı olarak, Hristiyanlığın ortaya çıkışı aşamasına dair kimi sonuçlara ulaşmayı da hedeflemektedir. Ancak bu denli geniş bir konunun bir makale hacminde tartışılacak olması, önemli bile olsalar bazı detayları yüzeysel işlemeyi, hatta diğer bazılarını makale kapsamının dışında bırakmayı mücbir kılmaktadır.

1. Paulus Hakkındaki Geleneksel Kabullerin Eleştirisi

Paulus'un kim olduğu sorusu geleneksel Kilise açısından basit yanıtlara sahiptir. Buna göre Paulus veya Mesih'e iman ettiği iddiası öncesinde Saul (Saulus), Kilikia'nın Tarsós (Tarsus) şehrinde, İbrahim soyuna ve Benyamın oymağına mensup bir İbrani; öz be öz bir Yahudi'dir. Paulus'un Yahudiler arasındaki yerleşik anlayışa uygun şekilde doğumundan sonra sekizinci gün sünnet edildiği söylenmektedir. O, rivayete göre ölümden dirilip göğe yükselen Mesih'e iman etmeden, yani Mesih tarafından "elçi" olarak seçilmeden önce, Yahudi geleneklerine ve Musa vasıtasıyla geldiğine inanılan Yasa'nın kurallarına riayet bakımından titiz bir mümindir. Hatta bu açıdan, bünyesinde birçok bilgi barındıran Ferisilik mezhebini esas almaktadır⁴². Nitekim Paulus, Elçilerin İşleri Kitabı'nın muhtemel yazarı Luka'ya göre, dönemin önde gelen Yahudi âlimi Ferisi lider Gamaliel'in dizlerinin dibinde eğitim alarak yetişmiştir⁴³.

Yeni Ahit metinlerine göre Paulus, Yahudi inancına olan bağlılığı nedeniyle, "Yahudi inancından sapma" olarak gördüğü İsa hareketine zulüm yapmakla nam salmıştır. Bu bağlamda o, İsa cemaati üyelerini takip eden, onları tutuklayıp hapse atan, onlara karşı "ölüm soluyan" bir "zalim" ola-

⁴¹ Bultmann 2007, 3 (Yeni Ahit araştırmalarının önde gelen ismi Rudolf Bultmann, geleneksel Hristiyanlığın İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümü sonrasında dirildiği ve bunun da Tanrı'nın kurtuluşa dair eskatolojik bir eylemi olduğu söylemine kadar tarih sahnesinde yer almadığını vurgulamaktadır. Bultmann'a göre, bu mesaj İsa'ya değil, fakat (Paulus teolojisini esas alan) Kilise'ye aittir).

⁴² Paulus'a dair iddia ve kabuller bazen Paulus'un kendi mektuplarında, bazen Luka'ya atfedilen Elçilerin İşleri Kitabı'nda, bazen ise her ikisinde birden görülmektedir. Örneğin bk. Filipililer, 3: 4-6; 2. Korintliler, 11: 22; Romalılar, 9: 3; Elçilerin İşleri, 23: 6-7.

⁴³ Elçilerin İşleri, 22: 3.

rak resmedilmektedir⁴⁴. Ancak Paulus, yine Yeni Ahit'te yer alan bazı metinlere göre, muhtemelen İsa'nın ölümünden birkaç yıl sonra, çarmlıha gerilerek öldürüldüğü ve ardından dirilip göğe yükseldiği söylenen Mesih'ten vahiy alarak onun "elçisi" olarak atanmıştır. Bu bağlamda Paulus, "(öteki) ulusların havarisi" (ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν) ve Hristiyan misyonerlerin en meşhuru olmuştur⁴⁵. Zira Paulus, kendi iddiasına göre, İsa Mesih'in elçisi (ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ) olmaya Tanrı iradesiyle (διὰ θελήματος Θεοῦ) çağırılmıştır. O, yaşamının bu yeni evresinde, Mesih'ten aldığı vahiylerin gereğini yapmıştır; hayatında yeni bir sayfa açmış, Mesih'in adını ve "kurtuluş" getirdiği öne sürülen ölümü ve dirilişi haberini (yani Paulus'a göre Müjde/İncil'i) o günkü dünyanın dört bir yanında, hatta dönemin başkenti Roma'da bile duyurmuştur⁴⁶. İşte Hristiyanlık da bu süreçte ve bu sayede, yani "elçi" Paulus'un Mesih'in iradesini gerçekleştirilmesiyle beraber ortaya çıkmıştır.

Paulus, yine bazı rivayetlere göre, "Mesih'in elçisi" olarak görev yaptığı süreçte büyük sıkıntılar da çekmiştir. Kimi zaman tartaklanıp dövülmüş, bazen ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, yer yer hapis hayatı yaşamıştır⁴⁷. Ortadoğu'yu, Anadolu'yu ve Avrupa'yı kapsayan üç büyük misyonerlik seyahatinin sonrasında, Kudüs'e en son dönüşünde, Yahudiler tarafından linç edilmek bile istenmiştir⁴⁸. Rivayete göre bunun ardından Romalılar tarafından tutuklanmıştır. Birkaç yıl sonra başkent Roma'ya götürülmüş ve geleneksel inanca göre bundan da birkaç yıl sonra burada şehit edilmiştir⁴⁹. Dolayısıyla, geleneksel Kilise'nin kabullerine göre Paulus, Mesih uğruna mücadele etmiş cefakâr bir Yahudi din vaizidir. O, Kilise tarihindeki en büyük azizlerden biri, hatta azizlerin en büyüğüdür. Paulus, Hristiyan dünyada Mesih inancının önde gelen mümini olarak yâd edilmektedir. Ne var ki, Paulus'a dair bütün bu kabullerin ne oranda sağlıklı oldukları çok tartışmalıdır.

Yeni Ahit metinleri veya Hristiyanlığın erken dönemini temsil eden kayıtlar rasyonel bir gözle okunduğunda, Paulus'a ilişkin yukarıda ana hatlarıyla verilen iddiaların "mit" oldukları şüphesi uyanmaktadır. Nitekim bu doğrultuda önemli kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Paulus'un "Mesih'in elçisi" olarak konumu ve Paulusçu iddiaların hikmeti, "kerameti kendinden menkul" niteliğindedir. Çünkü Paulus hakkında yukarıda sayılan kabuller, yalnızca ve yalnızca, Paulus'un ve Luka kabilinden diğer Paulusçu yazarların Yeni Ahit'i oluşturan metinlerinden gelmektedir⁵⁰. Yakup is-

⁴⁴ Konuya dair birçok pasaj arasından fikir vermesi için bk. Elçilerin İşleri, 22: 4.

⁴⁵ Paulus'un iddiasına göre, Müjde'yi (İncil'i) sünnetlilere (οἱ ἐκ περιτομῆς) bildirme işi nasıl yaşayan İsa'nın başhavarisi Petros'a verilmişse, sünnetsizlere bildirme işi de (τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας) dirilen İsa'nın en büyük havarisi olan kendisine tevdi edilmiştir. Bu konuda bk. Galatyalılar, 2: 7.

⁴⁶ Paulus, ayrıca, "her ulustan insanın iman edip söz dinlemesini sağlamak için Mesih aracılığıyla ve onun adı uğruna Tanrı lütfuna ve elçilik görevine sahip olduk" şeklinde de konuşmaktadır. Bk. Romalılar, 1: 5.

⁴⁷ Paulus'un kendisine yönelik bu iddiaları için örneğin bk. 2. Korintliler, 11: 23-26.

⁴⁸ Elçilerin İşleri, 21: 27-36.

⁴⁹ Paulus'un şehit edildiği iddiası Yeni Ahit'te geçmemektedir. Nitekim bu iddia, muhtemelen gerçek durumu da yansıtmamaktadır. Paulus'un şehit edildiği iddiası 2'inci yüzyıl başlarında ortaya çıkmış ve sonraki Hristiyan yazarlar tarafından gelenek hâline dönüştürülmüş olmalıdır. Bu konuda bk. Clement 5. Kısım; Ignatius, 12. kısım; Krş. Eusebius, ii.25.8; Kudüs'te tutuklanıp Roma'ya götürülmesi süreci için bk. Elçilerin İşleri, 21: 33-28:17; Ayrıca, Paulus'un Roma'da İsa davası uğruna şehit edildiği söylemi hakkında şu makalede verilen bilgilere ve değerlendirmelere bk. Shaw 2015, 73-100.

⁵⁰ Yeni Ahit kitabında yer alan mektuplardan on üç tanesi Paulus ismini taşımaktadır. Araştırmacılara göre bunların yedisi Paulus tarafından yazılmıştır. İkinin yazarı tartışmalıdır. Geriye kalanlar ise Pseudo-hüviyeti taşımaktadır, yani başkalarının Paulus ismi kullanılarak yazılmışlardır. Yeni Ahit'te yer alan Elçilerin İşleri

mini taşıyan mektup istisnasıyla, Yeni Ahit'te Paulusçu söylemlerin doğruluğunu veya güvenilirliğini teyit ya da tespit edecek başka bir metin geleneği de yoktur⁵¹. Üstelik Paulus'un mektupları kimi zaman, Luka'nın Elçilerin İşleri Kitabı ise daima, İsa'nın havarilerini ve havarilerin dini düşüncelerini gerçekte uyumsuz şekilde nakletmişlerdir. Örneğin, Elçilerin İşleri'ne göre, İsa'nın ölümü sonrasında Yasa'nın (Şeriat) kaldırıldığı ve Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasındaki ayrımın giderildiği yönünde görüşler taşıyan başhavarî Petrus ile cemaatin seçkin üyelerinden Barnabas, Paulus'un mektuplarına göre aslında Yasa'ya bağlı kalmayı sürdürmüşler, Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasında belirleyici olan kuralları gözetmeye devam etmişlerdir⁵². Bu örnek özelinde Petrus ya da Barnabas tarafından yazılan herhangi bir metin bugüne kadar ulaşmadığı için, Paulusçu yazarların doğru söyleyip söylemediği konusunda yegâne kanıt kendilerinin iddialarıdır. Üstelik erken Hıristiyanlığa dair kaynakların bu tek yanlı yapısı ve yukarıdaki türden çelişkiler, rahatsız edici ve şüphe uyandırıcıdır. Paulusçu kaynakların ne oranda güvenilir bilgiler naklettikleri ise tartışmalıdır⁵³.

Öte yandan, Yeni Ahit dışından bazı erken dönem kaynaklarında Paulus'un şöhreti çok kötüdür. Bu kaynaklarda Paulus'un kendisine ve Mesih'e yönelik iddialarına ve Paulusçu geleneğin yukarıda sayılan savlarına karşı itirazlar yükselmektedir. Söz gelimi Paulus'un Yahudi olduğu veya "Mesih'in elçisi" sıfatı taşıdığı yahut gerçek ha-varilerle "birlik" içinde Mesih'in öğretilerini vaaz ettiği kabilinden iddialar bu kaynaklarda kesin bir dille reddedilmekte; hatta Paulus'un Mesih'e, onun havarilerine ve onların öğretilerine "düşman" olduğu belirtilmektedir⁵⁴. Bu olgu, Paulus'un erken yüzyıllarda da tartışılan bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bunun da ötesinde, erken yüzyıllarda bazı İsa cemaatlerinde Paulus karşıtı eğilimlerin mevcudiyeti Irenaeus'tan Epiphanius'a kadar Paulus yanlısı Kilise yazarlarının II. yüzyıldan itibaren kaleme aldıkları eserlerde de belirmektedir. Örneğin Irenaeus, II. yüzyılın ikinci yarısında Paulus'u reddeden İsa cemaati üyelerine hayıflanmakta, onlardan

kısının yazarı büyük ihtimalle Luka'dır. Luka, Paulus'un hekimi ve öğrencisi olarak tanınmaktadır. Paulus'a ve Paulusçu teolojiye dair iddialar en temel düzeyde Paulus'un bu mektuplarından ve Luka'nın Elçilerin İşleri adlı çalışmasından günümüze yansımaktadır. Yeni Ahit ayrıca başka isimler altında başka mektuplar da ihtiva etmektedir. Ancak bu mektuplar da aslında meçhul yazarlar tarafından kaleme alınmışlardır. İncillerin ise İsa'nın havarileri veya İsa dönemi olaylarının tanıkları tarafından yazılmadıkları ortaya konulmuştur. Nitekim bu konuda Batı'da birçok çalışma yapılmıştır. Örnek olması bakımından bk. Ehrman 2000.

⁵¹ İsa'nın havarileri tarafından yazılan hiçbir metin bugün elde değildir. Yeni Ahit'te yer alan ve bazı havarilerin isimlerini taşıyan mektupların havariler tarafından yazılmadıkları kesin şekilde bilinmektedir. Yakup isimli mektup ise Paulus teolojisine karşıt bir hüviyet taşımaktadır. Bu hususta bk. Davis 2005, 29-30.

⁵² Örneğin, Elçilerin İşleri Kitabı'nın 10. Kısımına bk. (bilhassa 10: 34-35); Krş. Galatyalılar 2: 11-16.

⁵³ Özellikle şu çalışmada verilen detaylara bk. Luedemann 1984.

⁵⁴ Bu bağlamda özellikle Pseudo-Clemens Metinleri isimli esere bakılmalıdır. Pseudo-Clemens Metinleri (veya Clemens'e Atfedilen Literatür), teolojik yapısı itibariyle, büyük oranda Paulusçu metinlerden tereküp eden erken dönem Hıristiyan edebiyatının önemli bir istisnasıdır. Eser, III. ya da IV. yüzyılda kaleme alınmış olsa da, çok daha eski birtakım rivayetleri ihtiva etmektedir. Paulus ve Paulusçu teolojik iddialar burada kesin olarak reddedilmektedir. Pseudo-Clemens Metinleri, Vaazlar ve Tanıtmalar şeklinde iki ayrı romanı (İng. Homilies, Recognitions), İsa'nın başhavarisi Petrus'un Vaazları'nı (Kerygmata Petrou) ve ayrıca örneğin Petrus ile Yakup'un karşılıklı mektupları gibi ilginç başka metinleri içermektedir. Bu esere dair kısa bilgilendirme için ayrıca Schoeps 1969, 16-17; Koester 2000, 211; Konu kapsamında değerlendirilen diğer bir kaynak için ise bk. Pines 1966) (Pines, burada, Kâdi Abdülcebbar'a ait fragmanlarda önemli kanıtlar sunmaktadır).

Paulus'u da kabul etmelerini istemekte, eğer etmeyeceklerse o halde her şeyi reddetmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Epiphanius ise III. yüzyıl sonlarında Paulus'un bazı cemaatler tarafından "sah-tekâr" ve "hain" olarak görüldüğünü, onun "sahte bir elçi" olduğuna ve "kendi uydurduklarını vaaz ettiğine" dair iddiaların ortalıkta dolaştığını not etmektedir. Dolayısıyla Paulus, tarihsel süreçte İsa'ya iman eden herkes tarafından "Mesih'in havarisi" olarak görülmemiştir⁵⁵.

Bununla beraber, daha önce de belirtildiği üzere, bir yanda yaşayan İsa ile Paulus, öbür yanda İsa sonrası dönemde Paulus ile Kudüs havari cemaati arasında, savunulan görüşler bakımından derin bir uçurum bulunduğu ortadadır. İncillerin arka planını oluşturan rivayet gelenekleri incelendiğinde, tarihsel İsa'yı nakleden daha özgün ve otantik rivayetler ile aynı İncil metinlerine sinmiş durumdaki Paulusçu tortuyu yansıtan rivayetler arasında çelişkiler bulunduğu gün yüzüne çıkmaktadır. İşte bu sebeple, İsa örneğin bir yerde öğrencilerini yalnızca İsrail ulusuna yollamakta; başka bir yerde ise onları bütün insanlığı vaftiz etmeye göndermektedir. İsa bir yerde Musa Yasası'nı onaylamaktadır. Başka bazı rivayetler ise Mesih'in gelişyle beraber Yasa'nın kaldırıldığı savını ileri sürmektedir. Bu denli zıt yargılar nasıl olabilmektedir? Bugünkü İncilleri kaleme almış olan Paulusçu meçhul yazarlar, Paulusçu rivayet geleneklerini kullanmak suretiyle sonradan ortaya çıkacak olan (yani İncil metinlerinde ismen zikredilmeyen), ama aslında İncillerin yazılmasından önce Hıristiyan dünyada etkisini göstermeye başlayan Paulus'un "ulusların havarisi" olarak görevini ve Paulusçu teolojinin iddialarını meşru zemine oturtma olanağı yaratmışlardır. Dolayısıyla mevcut İnciller, isim vermeden aslında Paulus'u müjdeleyen metinlerdir. Paulus'un ve Paulusçu görüşlerin propagandası amacıyla yazılan Elçilerin İşleri Kitabı ise Paulus'un mektuplarıyla karşılaştırıldığında, İsa sonrası dönemde Paulus ile havariler arasında hiçbir açıdan "birlik" bulunmadığı anlaşılmaktadır⁵⁶. Paulus, bütün kaynaklarca "İsa'nın kardeşi" diye tanıtılan ve eşsiz dindarlığı ve Yasa'ya olan bağlılığı ile o dönem Yahudi inanç havzasında büyük saygınlık edinen cemaatin lideri Yakup⁵⁷ ve Petrus başta olmak üzere havariler için "hain", "yalancı" ve "düşman"dır⁵⁸. Yakup'un yönettiği Kudüs havari cemaati ile Paulus arasında monoteizm kavramı, Mesih'in şahsiyeti ve öğretileri, Musa'nın Yasası, "kurtuluş" kavramı, dinin veya inancın neyi gerektirdiği, haram-helal mefhumları ve sünnet gibi en temel konularda bile anlaşmazlık bulunduğu vakıadır. Ve ayrıca Paulus'un İsa cemaatinin liderlerinden birisi olduğuna, Yakup, Petrus veya Yuhanna gibi cemaat önderlerinin öğretmenleri olan İsa'nın öğretileri hakkında sonradan ortaya çıkan Paulus'la pazarlık yaptıklarına, hatta Paulus'un cemaat tarafından muhatap alındığına ve dahi onun cemaate dâhil olduğuna dair, Paulus'un ve Paulusçu yazarların iddiaları dışında hiçbir inandırıcı kanıt bulunmamaktadır.

Son olarak ve en önemlisi; Paulus siyasi duruşu itibariyle Kudüs havari cemaatinin sahip olduğundan daha başka bir ideolojiyi temsil etmektedir. Paulus, eğer bizzat yazdığı satırlara ve yaşamına

⁵⁵ Tüm detaylar için bk. Duygu 2018c, 629-652.

⁵⁶ Daha önce buna dair birkaç örnek verilmişti.

⁵⁷ Yakup, İsa cemaatini İsa'nın ölümü sonrasında (MS 33?) 62 yılına kadar yöneten, adaleti ve otoritesiyle tanınan, çok önemli bir tarihsel şahsiyettir. Yakup hakkındaki tüm detaylar için bk. Eisenman 1996a.

⁵⁸ İşte bu yüzden Paulus, Galatya cemaatine yazdığı mektupta ısrarla yalancı olmadığını öne sürmekte (1:20 ve 4:16) ve kendisini savunmaya çalışmaktadır. Paulus'un cemaat içinden bazılarınca "düşman" olarak görüldüğü aynı mektubun 4: 16 pasajından anlaşılmaktadır. Paulus, Romalılara mektubunda kendisiyle ilgili yanlış suçlamalar yapıldığını öne sürmektedir (3: 4-8 ve 9: 1). Yazarı tartışmalı bir mektup olan 1. Timoteos'ta hem Paulus'un "elçi" olduğunun kanıtlanma endişesi, hem de onun "yalancı" olmadığı yönündeki savunma dikkat çekmektedir.

dair anlatılanlara bakılırsa, o zamanlar Filistin’i kontrolü altında bulunduran Roma yönetimi yanlısı, ayrıca bölgede Romalılar adına hüküm süren güç odaklarını memnun edecek türde bir politik ideolojinin taraftarıdır⁵⁹. Paulus’un Yeni Ahit metinlerinde açıkça bahis konusu edilmeyen, Elçilerin İşleri’nde ise muhtemelen üstü örtülmek istenen, ama bazı metinlerin satır araları dikkatle okunduğunda şüphe uyandıran bu ilginç siyasi duruşu, hatta başka bazı kaynakların yardımıyla belirginleştirilen birtakım ilişkileri, Kudüs havari cemaati de dâhil olmak üzere o zamanlar Roma egemenliği altındaki Yahudiler arasında öfke patlaması yaratmış gibidir. Bu bağlamdaki bazı kanıtlar, Paulus’un Kudüs’te işte bu yüzden, yani Roma yönetimi yanlısı bir “hain” olarak görüldüğü için Yahudilerin linç teşebbüsüne uğradığı, bunun sonrasında da pusu kurulmak suretiyle öldürülmek istendiği intibai uyandırmaktadır⁶⁰. Elçilerin İşleri Kitabı’nın anlatımında Paulus’un kendi canını ve Yahudi bir Mesih’e ilişkin iddialarını pagan bir imparatorluğun bürokratlarına, askerlerine ve hatta bizzat Roma’daki imparatorun takdirine taşıma isteği göstermesi⁶¹; hatta onun “Roma vatandaşlığı” kabilinden çok seçkin bir statüyü haiz bulunması⁶², bu bağlamdaki bir tarih okumasıyla daha anlamlı olmaktadır. Aslında Paulus meselesinin pek bahsi yapılmamakla birlikte belki de en can alıcı noktası burasıdır. Paulus’u Filistin’in I. yüzyıldaki siyasi atmosferi içinde incelemek; onun bölgeyi kontrol eden güç odaklarıyla yakınlığını ve bağlantılarını tartışmaya açmak, ilginç sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmakta, Hristiyanlığın bir din olarak oturduğu zemin konusunda fikirler vermektedir.

Paulus’un biyografisi, nakledildiği kadarıyla, insanı şaşkırtan kimi detaylar içermektedir. Örneğin, Paulus’un Mesih davası için mücadele ettiği ve bu esnada sürekli tehdit ve tehlike altında yaşadığı ileri sürülmektedir. Ancak Paulus’un talihi her zaman Mesih’ten çok daha yaver gitmiştir. Kaynaklara göre, tarihin İsa’sı bu Mesihlik meselesi yüzünden Romalılar ve Romalılarla müşterek çalışan elit Yahudiler tarafından kısa sürede ortadan kaldırılmıştır⁶³. Hâlbuki o Mesih’le aynı davayı güttüğü söylenen Paulus, imparatorluğun birçok eyaletinde ve şehrinde, hatta Romalıların elinde tutuklu olduğu iddia edildiği dönemlerde bile, çok uzun yıllar boyunca dilediği gibi hareket etmiş, oldukça başarılı bir kariyer geçirmiştir. Söz gelimi Mesih inancı yüzünden Yahudiler tarafından linç edildiği söylenen Stefanos’un aksine⁶⁴, Hristiyanlığın en büyük misyoneri Paulus birçok linç teşebbüsünden kurtulmayı başarmıştır⁶⁵. Paulus’un “hep yaver giden” şansını bir “mümin” gözünden “ilahi yardım” kavramıyla açıklamak belki mümkündür. Hatta yüzeysel bir tarih okumasıyla onun “Roma vatan-

⁵⁹ Bu hususta örneğin bk. Romalılar, 13: 1-7.

⁶⁰ Elçilerin İşleri, 19: 1-21: 35 ve devamında başka kısımlar.

⁶¹ Elçilerin İşleri Kitabı 21. Kısımdan itibaren okunmalıdır. Her ne kadar burada Paulus’un Romalılarca tutuklandığı iddia edilse de, aslında Romalı askerler Paulus’u her türlü tehlikeden koruyup kurtarmışlar, Romalı bürokratlar onu saraylarda ağırlamışlardır. Örneğin bu anlatımda geçen bir pasaja göre, Paulus’un suçsuz olduğu üst düzey Romalıların ağzından nakledilmiştir. Ancak davasını imparatora iletmek için ısrar eden bizzat Paulus’tur (26: 30-32).

⁶² Örneğin bk. Elçilerin İşleri, 22: 22-29.

⁶³ Mevcut dört İncilin ve bazı apokrif İncillerin anlatımı, İsa’nın Romalılar (ve daha az sayıdaki bazı kayıtlara göre Yahudiler) tarafından çarmıha gerilerek öldürüldüğü (ve sonrasında dirildiği) iddiasını içermektedir. Bu konuya ilişkin birçok detay için bk. Luedemann 1995. Ayrıca şu eserdeki yorumlara bk. Aydın 2014.

⁶⁴ Stefan’ın şehit edildiği iddiası ve anlatım için bk. Elçilerin İşleri, 6: 8-8: 1.

⁶⁵ Luka’nın Yeni Ahit’te yer alan Elçilerin İşleri adlı eserine göre, Paulus Roma İmparatorluğu’nun geniş arazisinde en az üç büyük misyonerlik turu atmıştır. Ayrıca MS 50’li yılların sonunda Romalılar tarafından tutuklanarak Roma’ya götürülmüştür.

daşlığı" statüsünden kaynaklanan "dokunulmazlığı" savını gündeme getirmek olasıdır⁶⁶. Tarihsel açıdan bakıldığında ise bunların dışında başka olasılıklar da bahis konusu edilmelidir. Bu yüzden de makalenin ilerleyen sayfalarında yukarıda bahsi geçen kimi hususlara yeniden dönülecektir.

2. Siyasi Bir Şahsiyet Olarak Paulus

Birçok modern araştırma, İsa'nın yaşadığı I. yüzyılda Filistin Yahudileri'nin siyasi, sosyal, dini, kültürel ve iktisadi açılardan oldukça ağır koşullar altında olduklarını ortaya koymaktadır. Hâlbuki bu perspektif, Roma yanlısı ideolojinin taraftarı olan Yeni Ahit yazarlarınca ve bilhassa İncilleri kaleme alan müellifler tarafından nakledilmemektedir. Bu bağlamda Filistin Yahudileri MÖ VIII. yüzyıldan itibaren yabancı işgalleri ve kültürel baskılar yaşamışlardır. Bu baskılar İsa öncesi dönemde de sürmektedir. Filistin Yahudileri, MÖ 63'te Büyük Pompeius'un askeri harekâtıyla birlikte dönemin süper gücü olan Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altına girmişlerdir. Romalılar, MÖ 40'ta Herodes isimli bir kralı bölgeye atamışlardır. MÖ 6'dan itibaren Ioudaia (Yahudiye) denilen ve Kudüs'ü de içeren eyaleti doğrudan atadıkları bir *praefectus* vasıtasıyla yönetmişlerdir. Diğer bazı bölgelerde ise Herodes sülalesine (Herodesler) mensup krallar Romalılar namına yönetimi sürdürmüşlerdir⁶⁷. Bu çerçevede, İsa'nın yaşadığı dönemde o coğrafyada Romalıların ve ayrıca Romalılar namına bölgede hüküm süren yerel güçlerin (Herodesler) kurdukları düzen hâkimdir. Romalılar, kaynaklara göre, Yahudiler açısından kutsal sayılan Tapınak'a, yine Yahudi düşüncesi perspektifinden "kirlenmek" diye ifade edilebilecek türden muamele etmişlerdir. Bölgede mukim birçok insanı köle yapmışlardır. Köy ve kasabaları sistemli şekilde yağmalamışlardır. Hatta bazen katliamlara varan uygulamalara yönelmişlerdir⁶⁸. Yahudilerin birçoğu, bu gibi nedenlerle Roma yönetimini "işgalci" ve "zalim" gibi tabirlerle tanımlamışlardır. Nitekim Filistin kırsalında gelenekçi Yahudilerin dini sebeplerle Tanrı'ya ve Tanrı Yasası'na kendileri gibi inanmayan öteki (pagan) ulusları "murdar" olarak gördükleri, onları ötekileştirdikleri, onlarla karışmamaya özen gösterdikleri, hem Yeni Ahit metinlerinde hem modern araştırmalarda belirtilmektedir⁶⁹. Böylece bu kısa anlatımdan iki sonuç çıkmaktadır: (i) Roma dünyasınca temsil edilen Hellen kültürünün o zamanlar Filistin şehirlerinde ve özellikle seçkin ve entelektüel Yahudiler arasında belirli oranda yayıldığı bilinse de, yine de gelenekçi veya daha muhafazakâr Yahudiler ile Yahudi olmayan pagan toplumlar (*gentiles*, ἔθνη) arasında belirgin bir ayırım bulunmaktadır. (ii) Bu yüzden de söz konusu bu gelenekçi kesimler veya hiç değilse bu kesimlerden bazı çevreler Roma yönetimini benimsememektedir.

2.1. İsa ve Paulus Çağında Filistin'i Yöneten Güç Odakları

I. yüzyılda Filistin'de üç belirgin odak yönetim tabakasını oluşturmaktadır: (i) Romalılar, bütün Akdeniz Havzası'nda olduğu gibi Filistin'de de yöneten güçtür. (ii) Herodesler, bazı bölgeleri Romalılardan aldıkları yetkiyle ve onlar namına yöneten kraliyet ailesi mensuplarıdır. (iii) Statü sahibi var-

⁶⁶ Roma vatandaşı olmak o günkü koşullarda çok büyük bir imtiyazdır. Paulus veya herhangi başka birisi şu yollardan birisi üzerinden vatandaşlık imtiyazı elde etmiş olabilir: (i) Aile sayesinde doğuştan "vatandaş" olunabilir. (ii) Romalı bir evde özgürlüğe kavuşan bir köle vatandaş olabilir. (iii) Roma ordusuna önemli bir hizmette bulunanlar olabilir. (iv) İmparatorlukta zengin ve seçkin birilerine imparator böyle bir imtiyaz bahşedebilir. (v) Yüksek meblağ ödeyerek satın anılabilir. Bu hususta bk. Adams, 2008, 309-326.

⁶⁷ Ehrman 1999, 106-107.

⁶⁸ Horsley 1997, 2.

⁶⁹ Bu hususta bk. Bauckham 2005, 91-142 (atıf için bk. 91); Neusner 2005, 275.

lıklı Yahudilerden oluşan Saddukiler fırkası dönemin seçkinler zümresidir. Nitekim Kudüs'teki Yüksek Rahip Sadduki fırkasına mensuptur. Bu doğrultuda bu üç unsurun yönetimi birbirleriyle iletişim halinde ve işbirliği yaparak yürüttükleri rahatlıkla söylenebilir.

Pontius Pilatus, İsa'nın yaşadığı dönemde Romalıların Ioudaia eyaletinde görevlendirdikleri beşinci *praefectus* olarak görev yapmıştır (MS 26-36). Pilatus, ismi Hristiyan, pagan ve Yahudi kaynaklarında zikredilen bir tarihsel şahsiyettir. 1961'de keşfedilen ve "Pilatus Taşı" tabir edilen arkeolojik bir yazıt onun tarihsel varlığını kanıtlamaktadır. Pilatus, o zamanlar Ioudaia'nın en üst düzey Romalı bürokratıdır. O, İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğüne dair anlatılarda, bu olaydaki rolü vesilesiyle zikredilmekte ve bu nedenle Hristiyan dünyada iki bin yıldır tanınmaktadır. Pilatus, görev yaptığı dönemde bölgede Roma egemenliğinin mümkün olan en sorunsuz şekilde sürdürülmesi için çaba göstermiştir⁷⁰. Hatta epigrafik ve nümizmatik kanıtlar, onun Ioudaia'da "imparatorluk kültürü" formuyla çok tanrılı Roma dininin propagandasını yaptığını da göstermektedir⁷¹.

Kudüs'teki Yüksek Rahip, MÖ III. yüzyıldan itibaren önem taşıyan bir kurumun temsilcisidir. Sadduki fırkasına mensup bu Yüksek Rahip, İsa ve Paulus çağında da hukuki, dini, ekonomik imtiyazlara sahiptir. Yüksek Rahipler, öteden beri bu imtiyazları bölgeyi yöneten güçlere borçlu olmuşlardır. Zira İsa'dan çok önceki tarihlerden itibaren bölgeyi yöneten unsurlarla işbirliği yapmışlardır. Bu bağlamda Yüksek Rahiplerin, o zamanlar Hellence konuşanların oluşturduğu sosyal çevrenin Hellenist yaşam tarzını Yahudi kültürel kimliğini korumaya çalışan gruplar arasında yayma amacı taşıdıkları; Kudüs ve civarında Hellen kültürünün yayılması için çaba harcadıkları belirtilmektedir. Yüksek Rahipler, yönetici güçlere rüşvet vererek bu göreve atandıklarından, mali açıdan da o güçlere hizmet etmişlerdir. Dolayısıyla onlar, Seleukosların ve Romalıların Kudüs'te egemen oldukları dönemlerde Hellenleşme yanlılarının temsilcileri olmuşlardır. Örneğin tarihsel sürecin önceki bir evresinde Makabilerin isyanı (MÖ 167-160) Seleukosların Yahudi Yüksek Rahip ile ortaklaşa uygulamaya koydukları ekonomik, siyasi ve kültürel programlara tepki olarak patlak vermiştir⁷². İsa'nın yaşadığı dönem özelinde de benzer bir tablo üzerinde durulmaktadır. Yüksek Rahip, bu dönemde bu kez de Romalı yöneticilerle işbirliği yapmıştır. Kaynaklara göre, İsa'ya ve cemaatine karşı en büyük muhalefeti yapan, İsa'yı bizzat yargılayıp onu çarmıha gerilmek üzere Romalı *praefectusa* teslim eden, adı Kaifas olan Yüksek Rahip'tir. Paulus'un tarih sahnesine çıktığı sırada İsa cemaatine zulmederken bu Kaifas ile beraber hareket ettiği ve onun adına ve ondan aldığı yetkiyle çalıştığı, kendi ifadelerinden görülmektedir⁷³.

Büyük Herodes (MÖ 40-MÖ 4), Yeni Ahit'te de ismi zikredilen ve Filistin'de Romalılara bağlı krallık kuran monarktır. Herodes, Roma'da Marcus Antonius ve Octavianus (Augustus) tarafından "Yahudilerin Kralı" olmaya aday gösterilerek Roma Senatosunca bu göreve atanmıştır. Tarihçiler, Herodes'in kan ve orijin itibarıyla Yahudi değil de Edomi olduğunu belirtmişlerdir. Herodes, taht endişesiyle Makabilerin çoğunu, hatta süreç içinde kendi aile bireylerinden de bazı isimleri ortadan kaldırmıştır. Yönetime karşıt Yahudi kesimlerin ise Herodes'i hem Edomi kökeni, hem müsamaha-sız yönetimi, hem de "işgalci" olarak görülen Romalılarla ortak çalışması gibi nedenlerle Yahudi olarak saymadıkları anlaşılmaktadır. Üstelik tıpkı Pilatus veya Yüksek Rahip gibi, Herodes'in de Yahu-

⁷⁰ Detaylar için bk. Carter 2003.

⁷¹ Taylor 2006, 555-582.

⁷² Errington 2017, 265-268.

⁷³ Örneğin bk. Elçilerin İşleri, 26: 10-12.

diler arasında Hellen kültürünü egemen kılmak istediği bilinen bir gerçektir. Herodes'in ölümünden sonra oğulları yönetimi devralmışlar (MÖ 4, önce monarşi ardından tetraşi) ve onun Roma yanlısı ve Hellenleşme esaslı politikalarını sürdürmüşlerdir. Herodes'in farklı hanımlarından doğan Herodes Arkhelaos, Herodes Philippos veya Herodes Antipas gibi oğulları veya I. Agrippa gibi torunları, MÖ 4-MS 92 yılları arası dönemde Filistin ve civarında Romalılar namına hüküm sürmüşlerdir. Bunlar arasında Herodes Antipas bilhassa önemlidir; çünkü İsa'nın doğduğu ve yaşadığı bölgeyi yöneten odur. Nitekim onun ismi de Yeni Ahit Kitabı'nda birkaç vesileyle geçmektedir⁷⁴.

Herodesler, Filistin'de Roma gücünün başlıca yardımcıları olmuşlardır. Çünkü onlar, varlıklarını, seçkin, zengin ve yönetici konumlarını, Roma'nın üstün gücüne gösterdikleri sadakate borçlu bir hanedandır. Bununla beraber, Herodesler dini ve kültürel açılarından da muhafazakâr Yahudilerden başka anlayışları benimsemişlerdir. Bazı araştırmacılara göre, onların bu farklı anlayışları dinsel-politik bir eğilim olarak tanımlanmalıdır. Bu eğilim, o süreçte Roma İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde hissedilmiştir⁷⁵. Bu bağlamda Herodeslerin geleneksel Yahudi anlayışına ve uygulamalarına karşı gayet duyarsız oldukları; Yahudi Yasası konusunda ciddiyetsiz bir tutum takındıkları, birçok açıdan monoteizmin ve Yasa'nın şekillendirdiği bir inancın dışında kaldıkları anlaşılmaktadır. Herodeslerin bu tutumu, belki siyasi açıdan ayrıcalıklı konumlarını dini ve kültürel siyaset yoluyla da tahkim etme endişesinden mülhemdir. Onlar, pagan Romalılar ile monoteist Yahudilerin arasında, her iki tarafa ait inançların ve farklı kültürlerin kesiştiği bir noktada vücut bulmuşlardır. Yahudi tarihçi Iosephus, Herodes'in Yasa karşıtı pozisyonunu tanımlarken, onun Yasa'yı ihlal eden eylemlerine dur diyebilecek kimse kalmadığını belirtmektedir⁷⁶. Herodes hanesinde gelenekçi Yahudilerce kınanan "yabancı" anlayışların ve uygulamaların yaygınlığı, Yahudi Yasası'nın tamamen bir kenara bırakıldığı, Yahudi gelenekleri konusunda ciddiyetsiz davranıldığı, modern araştırmacılar tarafından da bilhassa Iosephus'tan hareketle yazılmaktadır⁷⁷. Böylece Herodesler, Romalılarla çıkar birliği yapmaları kadar kültürel ve dini yönlerden de Hellenizm anlayışının savunucuları olmuşlardır. Onlar, örneğin pagan imparatorlar adına Hellen şehirleri inşa etmişlerdir. Roma yasalarını egemen kılmaya çalışmışlardır. Muhafazakâr Yahudilerce "put" olarak görülüp eleştirilen bazı simgeleri Tapınak'a veya başka yerlere dikmişlerdir. Bu bakımdan onlar, Romalıları hoşnut edecek ve dindar Yahudileri kızdıracak çok şey yapmışlardır. Bu çerçevede örneğin, Herodes'in ölmeden önceki hastalığı "ilahi cezalandırma" olarak yorumlanmış, hemen aynı zamanda Tapınak'ın kapısına yerleştirilen "Altın Kartal" heykelini parçalara ayırma girişimi yaşanmıştır. Bu heykel, birçok kimse için Roma egemenliğini simgelemektedir. Herodes, bu sembol vesilesiyle Roma yönetimine tabiiyetini ilan etmiş olmaktadır. Ve modern araştırmacılara göre de bu heykel, Roma karşıtları arasında her zaman imparatorluk yönetiminin ve Roma gücünün bir simgesi olarak nefret görmüştür⁷⁸. Aynı bağlamda son olarak, Zekeriya ve Yahya gibi Yahudi peygamberlerin veya İsa cemaatine mensup bazı kimselelerin Herodesler tarafından öldürüldükleri de hatırlanmalıdır⁷⁹. Üstelik bu kraliyet ailesi, İsa'nın tarih sahnesinden kaldırılması sürecinde de sorumluluk üstlenmiştir.

⁷⁴ Bazı detaylar için bk. Bruce, 1963/65, 6-23; Jensen 2006.

⁷⁵ Eisenman 1996b, 110-122.

⁷⁶ Iosephus, 15: 7.

⁷⁷ Jensen 2006, 80.

⁷⁸ Kasher – Witztum, 386-387.

⁷⁹ Zekeriya örneği için Yakup İncili denilen metne, Yahya için ise şu kanonik İncillere bk. Markos, 6: 14-29 ve Luka, 9: 7-9.

2.2. İsa ve Paulus Çağında Filistin'in Yönetilen Zümreleri

Konunun öteki boyutu, yönetici sınıflar karşısında o zamanlar ekseriyeti oluşturan Yahudilerdir. Bu kapsamda bazı Yahudi fırkaları, söz gelimi aslında daha çok dinsel özellikleriyle ön plana çıkan Ferisiler, Esseniler, hatta Nasraniler adı altında İsa hareketi bahis konusu edilebilir⁸⁰. Bu oluşumlara mensup Yahudiler, ekseriyetle bağımsızlık arzusu taşımışlardır. Bununla beraber Yahudi direnişi fikri başka bazı Yahudi gruplarda çok daha sert tezahür etmiştir. MÖ 6'da Celileli Yahuda tarafından kurulan Zelotlar fırkası, 66-70 yıllarında yaşanan Roma-Yahudi savaşlarına kadar Romalılara ve Herodeslere karşı silahlı direnişi savunup örgütleyen milliyetçi gruptur⁸¹. Romalılar tarafından *Sicarii* diye adlandırılan gizli bir yer altı örgütü ise Romalılarla işbirliği yapan ve hain olarak görülen Yahudilere suikastlar tertiplemiştir⁸². Bunun sonucunda, İsa'nın öncesinde ve sonrasında II. yüzyılın ikinci yarısına kadar birbiri ardınca birçok Yahudi isyanı patlak vermiştir. Bu isyanların "Mesih" karakter taşımaları ise mutlaka izahı gereken önemli bir ayrıntıdır.

I. yüzyılda (ve sonrasında) "Mesih" kavramı Yahudiler için siyasi çağrışıma sahiptir. Mesih, "Tanrı'nın meshettiği ve seçerek kutsadığı" kişilere denilmektedir. O zamanlar Mesih'ten, Romalıları mağlup ederek Yahudi bağımsızlığını kurması beklenmiştir. İşte bu yüzden Roma karşıtı Yahudi hareketleri Mesih karakter taşımışlardır. Tevdas, "Mısırlı" tabir edilen birisi, Athronges, Hezekiah, Peraeali Şemun, Celileli Yahuda, onun torunu Menahem, Giora oğlu Şemun ve Kohba oğlu Şemun, bu süreçte "Mesih", yani "Tanrı'nın seçerek meshettiği kral" oldukları iddiasıyla direnişe kalkışan Yahudi şahsiyetlerdir⁸³. Gerçi bunların tamamı Romalıların ezici gücü karşısında yok olup gitmişlerdir. Ama yine de buradan şu olgu anlaşılmaktadır: I. yüzyılda Filistin'i yönetenlerin Mesih sözcüğünün anlamını bilmeleri çok doğal, hatta kaçınılmazdır. Ve eğer öyleyse, kendileri için tehdit oluşturan bu kavrama karşı hiçbir hoşgörü göstermeyecekleri de kesindir⁸⁴.

Bilindiği gibi İsa'nın Mesih olduğu söylenmektedir. Aslında hem İsa'nın hem de havarilerin bu kavramdan ne anladıkları sorusu Yeni Ahit metinlerinde açıkça yanıtlanmamaktadır⁸⁵. Bunun sebebi hakkında birçok şey söylenebilir. Ama yine de şurası açıktır: İsa, görünüşe göre dini sebeplerle öldürülmemiştir. O, siyasi bir suçlu veya Romalılara karşı isyancı bir Yahudi olarak görüldüğü için; yani şüpheli ya da potansiyel tehlike addedildiği için, Romalılar ve onlarla işbirliği yapan Yahudi seçkinler tarafından ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bu konuda muhtemel bir açıklama şudur: İsa'nın gündeme getirdiği dini, sosyal, siyasi yeni programdan rahatsızlık duyan Yahudi zümreler, onu Romalılara siyasi bir şüpheli gibi tanıtarak Romalılar eliyle İsa'dan kurtulmayı amaçlamışlardır.

⁸⁰ Burada bahsi geçen-geçmeyen Yahudi mezhepleri için bk. Harman 2013.

⁸¹ Detaylar için bk. Brandon 1967.

⁸² Hengel 1989, 24-75 (ve özellikle 46-52); Ayrıca bk. Horsley 1979, 435-458.

⁸³ Aslan 2014, 30.

⁸⁴ Sheldon 1998.

⁸⁵ İsa ve Paulus çağında farklı Yahudi grupların Mesih, yani beklenen Yahudi Kralı konusunda farklı düşünceler taşıdıkları belirtilmektedir. Yahudilerin ekseriyeti, özellikle de Zelotlar gibi milliyetçi gruplar, Yahudi tarihinin meşhur savaşçı kralı Davut gibi birisini beklemişlerdir. Ancak bazılarının kozmik veya dinsel bir şahsiyeti bekledikleri de anlaşılmaktadır. Bu hususta bk. Ehrman 2000, 61; Bununla birlikte, her halükarda beklenen Mesih bir beşerdir. İsa'nın ve havarilerin de Mesih kavramından Yahudi bağlamındaki gibi bir anlam çıkarmış olmaları çok doğal ve muhtemeldir. Dolayısıyla, Paulus teolojisinin zamanla Hristiyan anlayışında yerleşen Mesih tanımı aslında İsa'ya, havarilerine ve Yahudi düşüncesine yabancıdır.

Nitekim erken dönem kaynaklarında İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Bu olgu bir rastlantıdan ötedir; çünkü Romalıların bu cezayı daha ziyade siyasi suçlulara verdikleri, mahkûmu sadece vahşi bir yöntemle öldürmeyi değil, fakat onu aynı zamanda utanç içinde zelil ve teşhir etme amacı da güttükleri bilinmektedir⁸⁶. Üstelik İsa'nın niçin öldürüldüğü başının üzerindeki bir suç yaftasında da belirtilmiştir: "Yahudilerin Kralı" (ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων)⁸⁷. İsa'nın Romalı *praefectus* Pilatus'a teslim edilmeden önceki süreçte hem Herodesler hem de Yüksek Rahip (yani Roma yanlısı yerel güçler) tarafından düşman olarak görüldüğü ve infazından hemen önce Yüksek Rahip tarafından sorgulandığı da söylenmektedir⁸⁸.

Yukarıdaki anlatım ışığında, İsa'nın yönetici güçler açısından direnişçi Yahudi cephesinin bir üyesi; hatta "Mesih" unvanı taşıması nedeniyle bu cephenin lideri olma iddiasında bulunan ya da o potansiyeli taşıyan bir isyancı anlamına gelmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Pagan dinine mensup Romalılar, Yahudi Mesih'e ilişkin bir meseleye işte bu yüzden müdahil olmuşlar; görünüşe göre bu hareketin liderini bu yüzden öldürmek istemişlerdir. Böylece İsa, bölgeyi yöneten siyasi güçler ile direnişçi cephe arasındaki gerilimin bir kurbanına dönüşmüş olmaktadır. Ancak böyle bir tarih okuması İsa'nın yalnızca siyasi bir şahsiyet olarak görülmesini de mücbir kılmamaktadır. Çünkü yönetici zümreden Yahudi seçkinlerin ve bilhassa dini konularda kimi kanaat önderlerinin, İsa'nın daha ziyade Yasa'yı Musa gibi yorumlama iddiasından, ritüel eğilimlerinden ziyade manevi ve ahlaki konuları öne çıkaran yaklaşımlarından, özellikle de başka bazı gerekçelerle kendilerini hedef alan vaazlarından rahatsız oldukları düşünülmelidir. Ama onlar, muhtemelen, birçok kimseden saygı gören ve hatta geniş kitleler tarafından "peygamber" olarak görülen⁸⁹ İsa'yla kendileri başa çıkamamışlar, daha makul bir yol olarak İsa'yı Romalılara siyasi bir suçlu gibi göstererek veya onun (eğer varsa) siyasi boyutunu daha fazla öne çıkararak ondan kurtulmayı istemişlerdir.

2.3. Yönetici Güçlerin Temsilcisi Olarak Paulus

Daha önce belirtildiği gibi, Yeni Ahit'in Paulusçu yazarları, özellikle Elçilerin İşleri'ni kaleme alan müellif (Luka?), Paulus'u yalnızca Mesih ve onun öğretileri uğruna İsa'nın havarileriyle birlikte mücadele eden Yahudi bir din vaizi olarak tasvir etmişlerdir. Paulus, bu metinlerde, Hristiyanlık hareketinin erken döneminde başarılı bir misyoner ve mucizeler gösteren usta bir konuşmacı olarak resmedilmektedir. Üstelik ilk bakışta Paulus hakkında söylenebilecek başka bir şey de pek yoktur. Çünkü Paulus'un hayatının çok büyük bir kısmı bilinmezliklerle doludur⁹⁰. Hem Paulus, hem de öğrencisi Luka, Paulus'u dinsel bir şahsiyet olarak sunmanın ötesinde, herhalde onun hakkında verilmiş istenen mesajların güvenilirliğine zarar gelebileceği endişesiyle, Paulus hakkında başka bir

⁸⁶ Çarmıh cezasının bu fonksiyonu için bk. Hengel 1977. Bu bağlamda, İsa'nın çarmıha gerilişine dair rivayetlerin "utanç" verici bir olay olmaktan çıkarılıp "ihtişam" karakteri taşıyan bir olaya dönüştürülmesi büyük oranda İncil yazarlarının marifeti olarak yorumlanmaktadır. Örneğin şu makaleye bk. Goodacre 2006, 33-47.

⁸⁷ Markos, 15: 26; Ayrıca krş. Matta, 27: 37 (Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, "Bu, Yahudilerin Kralı Olan İsa'dır"); Luka, 23: 38 (ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων οὗτος, "Yahudilerin Kralı budur").

⁸⁸ Öncesiyle beraber konuya dair rivayetler için bk. Matta, 26: 3-27: 56; Markos, 14: 1-15: 41; Luka, 22: 1-26: 49; Yuhanna, 18: 1-19: 37.

⁸⁹ Konuya dair onlarca kayıt arasında örneğin bk. Matta, 21: 10-11: "İsa, Kudüs'e girdiği zaman bütün kent, 'Bu kimdir?' diyerek çalkalandı. Kalabalıklar, 'Bu, Celile'nin Nasıra'sından Peygamber İsa'dır' (προφήτης Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέθ τῆς Γαλιλαίας) diyordu; Ayrıca örneğin krş. Lk, 7: 16; Mk, 10: 46.

⁹⁰ Voskuilen 2005, 193-194 (Paulus'a dair bilinmezlikleri maddeler halinde sıralamaktadır).

şey söylememeyi veya sessiz kalmayı seçmişlerdir. Bu denli önemli bir tarihsel şahsiyetin yaşamı hakkındaki büyük boşlukların nasıl doldurulacağı, bu bilinmezliklerin nasıl yorumlanması gerektiği, oldukça çetin tarihsel meselelerden biridir.

Her şeyden önce Paulus'un yaşamında belirli noktaların bilinçli şekilde karanlıkta bırakılmış olabileceği hissi hakikaten rahatsız edicidir. Örnek vermek gerekirse, Hristiyanlık geleneği Paulus'un Roma'da Mesih davası için mücadele verirken şehit edildiği iddiasındadır. Ama Luka, Elçilerin İşleri Kitabı'nda bundan bahsetmemektedir. Bu sessizlik, hiçbir açıdan makul değildir. Zira Paulus'un propagandası amacıyla birçok öykü nakleden Luka, eğer Paulus, Mesih için hakikaten şehit edilmiş olsaydı, muhtemelen bu konuda sessiz kalmaz, öyküsünü Paulus'un Roma'ya ulaşmasıyla beraber sonlandırmazdı. Luka'dan, Paulus'un şehadet haberine dair ayrıntıları uzun uzadıya anlatması beklenirdi; çünkü bu şehadet haberi Paulus'un propagandası için emsalsiz bir anlatım olabilirdi. Burada en makul seçenek; Paulus'un yaşamındaki son bölümün Paulusçu yazarlarca bilinçli şekilde karanlıkta bırakıldığıdır⁹¹. Bunun gibi, Paulus'un yaşamındaki başka birçok ayrıntının da hem Paulus hem de Luka tarafından gizlendiği ya da geçiştirildiği anlaşılmaktadır.

Yeni Ahit'teki metinlerin satır araları dikkatle okunduğunda ve buradan varılacak sonuçlar Yeni Ahit dışından başka kaynakların verileri ışığında yeniden yorumlandığında, "bilinmeyen" Paulus hakkında yeni bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Paulus'un dönemin kraliyet ailesi olan Herodeslere mensubiyetini öğrenmek; onun dönemin kralı Herodes Antipas ile birlikte büyüdüğünü duymak, herhalde birçok kimse için şaşırtıcı olacaktır. Hâlbuki bu haberlerden birincisi bizzat Paulus'un yazdıklarından gelmektedir. O, Romalılara yazdığı mektupta, "akrabalarım Herodesler" (Ἡρώδῳνα τὸν συγγενῆ μου) ifadesini kullanmakta ve onlara selam göndermektedir⁹². İkinci bilgi ise Luka'nın Elçilerin İşleri Kitabı'nda verdiği bir kayıttan öğrenilmektedir⁹³. Nitekim bazı araştırmacılar, Paulus'un geniş bir soy olan Herodesler ile akrabalık ilişkilerini tanımlamaya çalışmışlar, onun bu sülaleyle muhtemel bağlantılarını ve ilişkilerini ortaya koymayı denemişlerdir⁹⁴.

Paulus'un bölgeyi Romalılar adına yöneten Herodesler'e mensubiyetinin veya hiç değilse onlarla yakın ilişki içinde olduğunun anlaşılması, bazı konuların daha makul şekilde izaha kavuşmasına da yardımcı olmaktadır. Söz gelimi Paulus'un, mektuplarında kendisine yönelik ısrarla ileri sürdüğü İbrani köken iddiası bu aşamada akla gelmektedir. Herhalde o zamanlar Paulus'un İbrani kökeninden şüphe edenler olmalıdır ki, Paulus bu iddiasını tekrar tekrar vurgulamaktadır. Bir başka deyişle o, kendisini Hellenleşme yanlılarından ayrı gibi göstermeye çalışmakta, muhafazakâr kanada mensubiyeti konusunda insanları ikna etmeye uğraşmaktadır. Nitekim Herodeslerin birçok sebeple Yahudiler tarafından Yahudi olarak görülmedikleri ve onların Hellenleşme taraftarı oldukları yukarıda belirtilmişti. Öte yandan erken yüzyıllarda Paulus'un Yahudi olduğu söylemini reddeden İsa cematleri de bilinmektedir⁹⁵. Üstelik yakın dönemde yapılan bazı çalışmalarda, bilhassa Yahudi inancını

⁹¹ Paulus'un akıbetine dair daha önce de bahsi geçen şu makaledeki yoruma bk. Shaw 2015.

⁹² Romalılar, 16: 11.

⁹³ Elçilerin İşleri, 13: 1 (Burada, Saul ismi kullanılmaktadır -ki, Saul, Paulus'un Mesih'e iman etmeden önceki adıdır).

⁹⁴ Özellikle şu makaleye bk. Eisenman 1996b.

⁹⁵ Örneğin Ebionitlere göre Paulus Yahudi değil Hellen'dir. Zira Hellen bir anne ile Hellen bir babadan olmuştur. Kudüs'e sonradan gelmiş, birtakım gönül ilişkileri neticesinde dinini değiştirmiştir. Bu hususta bk. Epiphanius, 30.16.9; Ayrıca bk. Dunn, 2015, 578-583.

ve geleneğini iyi bilen Yahudi araştırmacılar, Paulus'un kendisine yönelik Yahudilik iddiası kadar ona yönelik Ferisilik iddialarını da yeniden tartışmaya açarak reddetmektedirler⁹⁶.

Paulus'un "Roma vatandaşı" olması meselesi de bu olgulardan hareketle yeniden ele alınabilir. Herodesler, henüz Büyük Herodes ve babası Antipater döneminde, yani bir önceki yüzyılda, Roma ideolojisine ve emperyal hedeflerine hizmetlerinin karşılığı olarak bu seçkin statüyü elde etmişlerdi⁹⁷. Paulus'un nereden geldiği bilinmeyen Roma vatandaşlığı da herhalde Herodes sülalesinden mülhemdir. Bir diğer önemli nokta, Paulus'un birçok Romalı bürokrati tanınması ve onlarla yakın ilişkiler içinde olmasıdır. Eğer Paulus yalnızca Yahudi bir din vaizi ise, bunca bürokrati nasıl tanımakta, onlar tarafından niçin devamlı surette korunmakta, sıkıntılardan kurtarılmaktadır⁹⁸? Burada bir konuyu açmakta fayda vardır. Luka, Elçilerin İşleri Kitabı'nda, Paulus'un Kudüs'e yaptığı en son yolculuk sonrasında Yahudiler tarafından linç edilmek istendiğini, bundan kurtulmasının sonrasında Romalılar tarafından tutuklandığını ileri sürmektedir. Gerçekte ise aynı öyküden de görüldüğü gibi dönemin önde gelen politik şahsiyetlerinin Paulus'a sıra dışı bir ilgileri olmuştur. Krallar ve eyalet yöneticileri Paulus'u Ortadoğu'nun çeşitli saraylarında ağırlamışlardır (Luka'ya göre tutuklu şekilde tutmuşlardır). Dolayısıyla Paulus, Romalıların elinde mahkûm değil misafirdir. Elçilerin İşleri'ndeki anlatım da zaten bunu göstermektedir⁹⁹. Paulus'un Romalı askerler tarafından Yahudilere ve hatta herkese karşı korunduğuna dair de çok kanıt bulunmaktadır. Onu Kudüs'te linç edilmekten, daha sonra Yahudi Yüksek Kurulu'ndaki kargaşadan, sonrasında Yahudilerin tehditlerinden, daha sonra Roma'ya yapılan deniz yolculuğu sırasında çeşitli tehlikelerden, hatta misyonerlik ziyaretleri sırasında yıllar boyunca hapisten, dövülmekten, tutuklanmaktan kurtaranlar hep Romalı askerler ve bürokratlardır. Mesela Paulus bir defasında Yahudiler tarafından suikast yoluyla katledileceği endişesiyle iki yüz piyade (στρατιώτας διακοσίους), yetmiş atlı (ἵππεῖς ἑβδομήκοντα) ve iki yüz mızraklıdan (δεξιολάβους διακοσίους) oluşan orta boyutta bir Roma ordusuyla birlikte Caesarea'ya (Sezariye) nakledilmiştir¹⁰⁰. Romalıların sıradan bir Yahudi din vaizi için niçin bu kadar askeri seferber ettikleri sorusu makul bir izah beklemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Paulus önemli ve tanınan bir şahsiyettir. Bu olgu onun Romalılarla olan yakınlığını da açıklamaktadır. Nitekim Paulus'un Yahudiler tarafından niçin öldürülmek istendiği sorusu da bu bağlamda ele alınır yorumlanmalıdır.

Yahudilerin Paulus'u öldürmek istedikleri kesindir. Çünkü bu olgu, Paulusçu propagandanın simgesi olan Elçilerin İşleri Kitabı'nda söylenmektedir. Luka, bunun nedeni konusunda bazen sessizdir. Bazen ise –artık çok zora düştüğü zamanlarda- bunun nedenini Paulus'un Yasa karşıtı konuşmaları olarak göstermektedir. Ne var ki, Luka'nın her iki tutumu da sorunludur. Çünkü öncelikle Romalıların Yahudi Yasasına dair bir meseleye müdahil olup "Yahudi bir din vaizini" bu kadar ısrarla korumaları makul değildir. Öte yandan, Yahudiler Paulus'u pusu kurarak, yani suikast yolu-

⁹⁶ Bu konuda şurada öne sürülen argümanlara bk. Maccoby 1986.

⁹⁷ Eisenman 1996a, 525.

⁹⁸ Detaylar için bk. Duygu 2018c, 551-553.

⁹⁹ Elçilerin İşleri'nde 21. kısımdan itibaren yapılan anlatımda Paulus'un tutuklu olduğu söylenmektedir. Bu kitabın yazarı, kullandığı ifadelerle, Paulus'un Romalılar tarafından tutuklandığına inanmamızı istemektedir. Hâlbuki anlattığı öykülerin detaylarına bakıldığında Paulus'un tutuklu olduğunu düşünmek olanaksızdır. Daha makul açıklama, Paulus'un Romalılar tarafından tutuklandığı değil, fakat Yahudilere karşı Romalılar tarafından korunduğudur. Ancak Luka, herhalde 20-30 yıl önce yaşanan olayların tarihini yazarken, bu tarihi yeniden şekillendirmek istemiştir. Konu, Duygu 2018c adlı eserimde çok detaylı şekilde incelenmektedir.

¹⁰⁰ Elçilerin İşleri, 23: 23-25.

la öldürmek istemişlerdir¹⁰¹. Suikast, Yahudi bağımsızlığı için mücadele eden gizli grupların, bilhassa *Sicarii*'nin intikam ve korkutma yöntemi olarak hatırlanmaktadır. Ancak *Sicarii* Musa Yasası'na karşı vaaz verenlerin peşinde değildir; yönetici güçlerle işbirliği yapanlarla, yani "hain" olarak görülenlerle hesaplaşmak istemektedir. Paulus, (hangi Yahudiler oldukları Elçilerin İşleri'nde açıkça söylenmeyen bu) Yahudiler tarafından pusu yoluyla öldürülmek istendiğine göre, herhalde (İsa cemaati de dâhil olmak üzere) Yahudiler tarafından "hain bir Roma işbirlikçisi" olarak nitelendirilmektedir¹⁰². Paulus, belki de İsa cemaati üzerinden Yahudiler arasına sızmaya çalışmış ve Mesihî bir hareket üzerinden gizli maksatlarını devreye sokmuş olmalıdır.

Tam da bu aşamada Saulus'a, yani Mesih'e iman edip onun elçisi olarak seçildiği iddiasından önceki Paulus'a dönmek gerekmektedir. Yeni Ahit metinlerine bakılırsa, Saulus, yani Paulus, o zamanlar Filistin'i yöneten güçlerle aynı cephenin bir üyesi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu husus açıktır, kesindir ve tartışmasızdır; hem Paulus, hem de Luka, durumun böyle olduğunu dile getirmişlerdir. Zira Paulus, İsa cemaatine zulmetmektedir. Bunu da Romalılarla ortak çalışan Sadduki fırkası üyesi Yüksek Rahip adına ve ondan aldığı yetkiye dayanarak yapmaktadır¹⁰³. Bu bağlamdaki anlatılardan çok önemli iki sonuca ulaşılmaktadır: Birinci olarak, İsa sonrası dönemde İsa cemaatinin (bazı nedenlerle) iktidar sahiplerinin hedefinde olduğu anlaşılmaktadır (bu konuya daha sonra geleceğiz). İkinci olarak, Paulus, insanları tutuklayıp zincire vuracak, onları hapse atacaktır, onlara öldürmeye zulmedecek türden yetkilere sahiptir. Çünkü bu ifadeler kendi cümlelerinde geçmektedir.

Bu bağlamda Paulus, herhalde Yüksek Rahip'in uhdesinde ve bugünkü tabirle kolluk kuvvetlerine benzeyen bir yapı içinde çalışmaktadır. Nitekim Yüksek Rahip'in Kudüs ve civarında güvenlik gereksinimiyle (Paulus gibi bazı görevlileri kullanarak) insanları tutuklama ya da hapsedme yetkisi taşıdığı belirtilmektedir.¹⁰⁴ Üstelik Paulus, şüpheli insanları takip etmekte, hatta onları tutuklamak için (büyük ihtimalle gizlice) yabancı ülkelerin topraklarına veya şehirlerine de gitmektedir¹⁰⁵. O, yanında kendisine yardımcı olacak bir ekiple beraber hareket etmektedir¹⁰⁶. Başka bazı kayıtlar ise bu iddiaları destekleyecek türdendir. Söz gelimi, Paulus'un Mesih'e iman ettiği iddiasıyla tarih sahnesine çıktığı sırada, Nebat Kralı IV. Aretas'ın yönettiği Petra merkezli "Arabia'ya" (εις Ἀραβίαν) gizemli (ve gizli) bir seyahat yaptığı kendi ifadelerinden öğrenilmektedir¹⁰⁷. Durumu çok ilginç kılan bir detay da tarihçi Iosephus'tan gelmektedir: Tam da aynı dönemde iki önemli kralın, Herodes Antipas ve IV. Aretas'ın birbirleriyle savaştıkları (MS 30'ların ortalarında) Iosephus tarafından not edilmektedir¹⁰⁸. Nitekim tarihsel sürecin yine aynı evresinde, Aretas'ın *ethnarkesinin* (ἔθναρχης)¹⁰⁹ Şam bölgesinde Paulus'un peşinde olduğu Paulus'un mektuplarından görülmektedir¹¹⁰. Nitekim tam da

¹⁰¹ Bu konuda örneğin bk. Elçilerin İşleri, 23: 14 ve 23: 21.

¹⁰² Eisenman 1996a, 525.

¹⁰³ Örneğin bk. Elçilerin İşleri, 9: 1-2; 22: 4-5; 26: 12.

¹⁰⁴ Maccoby, 86.

¹⁰⁵ Şam örneği: Elçilerin İşleri, 26: 11 (Şam, o zamanlar Romalılara ait bir bölge değildir).

¹⁰⁶ Örneğin bk. Elçilerin İşleri, 9: 7.

¹⁰⁷ Galatyalılar, 1: 15-18.

¹⁰⁸ Iosephus, 18.5.1-3; Ayrıca bk. Hengel-Schwemer 1997, 111-112.

¹⁰⁹ ἔθνος ("insan grubu", "kabile", "aile", hatta "ülke" ve "ulus") ve ἀρχή (ἀρχή'nin tekil –in hali, "lider", "sahip", "güç sahibi" "yönetici"), dolayısıyla ἔθναρχης, "bir eyaletin veya insan grubunun yöneticisi".

¹¹⁰ 2. Korintliler, 11: 32-33, Paulus, burada, "Şam'da Kral Aretas'ın ethnarkesi (ἔθναρχης) beni yakalatmak için kenti denetim altına almıştı. Ama beni Küfe içinde surdaki bir pencereden sarkıttılar; böylece onun elinden

bu dönem Paulus'un "Şam görümü" söylemiyle "Mesih'in elçisi" olarak tarih sahnesine çıktığı süreçte rastlamaktadır. Bütün bu öğeler bir arada düşünülürse, Paulus, Herodes Antipas ile IV. Aretas'ın gergin ilişkiler içinde oldukları bir dönemde IV. Aretas'ın ülkesine gitmiştir ve onun *ethnarkesi* tarafından yakalanmak istenmektedir. Bu kadar önemli politik şahsiyetlerin Paulus'un peşinde olmalarını da Paulus'u yalnızca bir din vaizi gibi görerek açıklamak mümkün değildir. Burada çok muhtemel bir izah, Paulus'un birlikte büyüdüğü akrabası Herodes Antipas adına onun düşmanı olan Nebat Krallığı'nda gizli faaliyetlerde bulunduğu olmalıdır.

Böylece, Romalılarla ortak çalışan Herodes hanedanına mensup Roma vatandaşı Paulus'un; bir yanda Roma işbirlikçisi Yüksek Rahip ile yakın ilişki içinde olup onun adına faaliyetler yürüttüğü, bir diğer yanda ise birlikte büyüdüğü Kral Herodes Antipas için çalıştığı anlaşılmaktadır. Şayet bu resim doğruysa, Paulus'un Yahudi direniş cephesi tarafından suikast yoluyla öldürülmek istenmesi de anlaşılır bir olguya dönüşmektedir. Yahudiler, belki de Paulus'un bu gizli ilişkilerini (ilk anda değilse bile herhalde sonradan) fark ederek işi intikam boyutuna dökmüşlerdir. Nitekim Paulus da bunu bilmekte, gelişmeleri izlemektedir. O, muhbir kullanmak suretiyle Kudüs'te kendisi aleyhine oluşan ve büyüyen kamuoyunu dikkatle takip etmektedir¹¹¹.

Tarihçi Iosephus, Herodes hanedanına mensup, zayıf kimseleri yağmalamakla nam salmış Saulus adında bir zalimden bahsetmektedir. Bazı modern araştırmacılar, Iosephus'ta geçen bu Saulus'a ilişkin kayıtların Yeni Ahit'in Paulus'uyla örtüştüğü sonucuna ulaşmışlardır¹¹². Bazı araştırmacılara göre ise Ölü Deniz Yazmaları'nda da Paulus'a enigmatik atıflar yapılmaktadır. Bu doğrultuda Paulus'un burada "Sıddık" diye tanımlanan İsa'nın kardeşi Yakup'un en büyük düşmanı olup metin dilyle "yalancı" şeklinde resmedildiği ileri sürülmektedir¹¹³. Bütün bu anlatımın neticesinde ortaya çıkan sonuç; Paulus'un Yeni Ahit'te anlatılmayan boyutlarının özellikle politik bağlamıyla ilgi çekici olduğu, onun o zamanlar siyasi yöneticiler, bürokratlar, askerler, hatta krallar tarafından iyi bilinen bir siyasi şahsiyet hüviyeti taşıdığıdır. Paulus'u sadece "din vaizi" olarak tanımlamak bu bağlamda olanaksızdır.

Modern bir araştırmacı, Paulus'un bu türden ilişkileri üzerine yorumlar yapmaktadır. Buna göre, Herodes ailesine mensubiyeti durumunda Paulus'un inandırıcılığı ciddi tehlike altındadır. Çünkü İsa ve Paulus çağında Celileli Yahuda'dan Vaftizci Yahya'ya ve hatta İsa'nın kardeşi Yakup'a kadar birçok Yahudi, Herodeslere direndikleri ve onların Filistin'de yürürlüğe koydukları programa karşı çıktıkları için öldürülmüşlerdir. Aynı araştırmacıya göre; Hristiyanlık dünyasının Mesih'e dair kabulleri ve iddiaları da artık tehlike altına girmektedir. Çünkü bu iddialar, Herodes sülalesine mensup birisinden, yani Paulus'tan gelmektedir¹¹⁴.

Bu aşamada karşı karşıya kalınan temel sorular şunlardır: Paulus'un sözü edilen siyasi kişiliği ile onun İsa cemaatiyle olan ilişkisi arasında nasıl bir bağlantı vardır? Daha açık şekilde; I. yüzyılda Filistin bölgesindeki yönetici güçlerin İsa cemaatine Paulus'u kullanmak suretiyle sızmış ya da müdahalede bulunmuş olmaları mümkün müdür? Eğer öyleyse, onlar niçin böyle bir teşebbüste bulunmuş olabilirler? Ve yine eğer durum böyleyse, ortaya nasıl bir netice çıkmıştır?

sıyrılıp kaçtım" demektedir.

¹¹¹ Elçilerin İşleri, 23: 16-22.

¹¹² Konuya dair detaylar için bk. Unterbrink 2006, 112.

¹¹³ Eisenman 1996a, 86-87, 233 vd, 308, 447-449.

¹¹⁴ Unterbrink 2010, 8. Kısım.

3. Paulus'un "Dini Söylem" Görünümü Altında İsa Cemaatini Baltalaması

Geleneksel Kilise için Mesih dininin en büyük azizi olan Paulus'un aslında İsa inancını ve cemaatini baltalayan "gizli bir ajan" olduğu iddiası çok eski dönemlerden itibaren farklı formlarıyla ileri sürülmüştür. Paulus diye tanınan tarihsel şahsiyet, bu bağlamda belirli maksatlarla gerçek kimliğini saklayan bir "provokatör-ajan" olarak tanımlanmıştır. Örneğin, erken yüzyıllarda İsa'nın yolunu izleyen bazı cemaatler Paulus hakkında böyle düşünmüşlerdir¹¹⁵. Ebionitler tarafından yazıldığı tahmin edilen ve V. yüzyılı temsil eden bir metne göre, Paulus, Romalılarla işbirliği yaparak İsa'nın özgün öğretilerini tahrif etmiştir¹¹⁶. Tartışmalı da olsa, kimi iddialara göre geçmişte bazı Müslüman yazarlar da enigmatik bir usulle bu iddiayı gündeme getirmişlerdir¹¹⁷. Ayrıca Yahudi literatüründe mevcut kimi rivayetler de bu yönde kayıtlar içermektedir¹¹⁸. Paulus'a yönelik bu türden bir yaklaşım, yakın dönemde kaleme alınan az sayıdaki bazı araştırmalarda da yeniden tartışılmaya başlanmıştır¹¹⁹.

Bu bağlamda, I. yüzyılda Filistin Yahudileri üzerindeki yönetici güçlerin, Herodeslere mensup olup zaten kendileri için çalışan Roma vatandaşı Saulus'u, Paulus adıyla yeni bir kimliğe bürüyerek İsa hareketini baltalamak için kullanmış olmaları hiç de küçük bir olasılık değildir. Daha önce de söylendiği ve kendi ifadelerinden görüldüğü gibi, Saulus, Mesih'e iman ettiği iddiası öncesinde, Romalılarca atanan Yüksek Rahip adına İsa hareketini izlemekte, bu harekete karşı gerekli görülen tedbirleri almakta ve İsa cemaatine açıkça zulmetmektedir. Saulus'un İsa'nın gerçek havarileri henüz hayatta iken birden bire ve hikmeti tümüyle kendinden menkul iddialarla tarih sahnesine çıkması, kendisini "Mesih'in seçilmiş havarisi" ilan etmesi, bu doğrultuda farklı bir tarih okumasıyla da yorumlanabilir. Zira bizzat Paulus'un mektuplarına göre İsa cemaati Paulus'un kendisine ve Mesih'e dair iddialarını reddetmiştir. Üstelik Paulus'un düşünceleri Sinoptik İncillerin tanımladığı İsa'yla ve onun havarileriyle de uyumlu değildir. O halde, Romalılar, Herodesler ve Yüksek Rahip eksenindeki yönetici güçler, kendi ifadelerinden anlaşıldığına göre Paulus'un "rol yapma yeteneğine sahip" karakterini¹²⁰ kullanarak Mesihî bir hareket üzerinden işgal karşıtı Yahudi zümreler arasına

¹¹⁵ Hristiyanlık dünyası özelinde örnekler için bk. Duygu 2018c, 454-464; 647-649; 629-65.

¹¹⁶ Pines 1966.

¹¹⁷ Mevlana'nın Mesnevi'sinde "Hristiyanlığın tahrifi" bağlamında Paulus'a enigmatik atıflar yapıldığı ileri sürülmektedir. Tartışmalı olan bu konuya dair bilgi için bk. Işık 2017, 245-260; Güleç 2007, 113-134.

¹¹⁸ Bu hususta bk. Langton 2010, 27.

¹¹⁹ Özellikle Eisenman'ın 1996a şeklinde dipnotlarda zikredilen hacimli çalışmasında ortaya koyduğu argümanlar ses getirmiş ve onun bu kitabı bu makale de dâhil olmak üzere sonraki bazı araştırmalara önemli ölçüde ışık tutmuştur; Ayrıca, Paulus'un gizli bir ajan-provokatör olduğu iddiası şu kitap çalışmasında da dikkat çekici bir titizlikle tartışılmaktadır: Voskuilen-Sheldon 2008; Bununla beraber aynı iddia daha önce yayımladığım Duygu 2018c künyeli kitabımda da çok daha geniş kapsamlı şekilde öne sürülmektedir.

¹²⁰ Paulus'un 1. Korintliler, 9: 19-23'teki şu sözleri onun nasıl bir karaktere sahip olduğunu tahlil edebilmek anlamında önem taşımaktadır: "Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudiler'i kazanmak için Yahudiler'e Yahudi gibi davrandım. Kendim Musa Yasası'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasası'na sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini Müjde'de payım olsun diye, Müjde uğruna yapıyorum".

sızmak istemişlerdir. Paulus'un Roma vatandaşlığı imtiyazı, Yahudilerce pusu yoluyla öldürülmek istenmesi, arkadaşları olan Romalı bürokratlar ve askerler tarafından korunup saraylarda misafir edilmesi, gizlenmek istenen siyasi ilişkileri, yaşam öyküsünde karanlıkta bırakılan diğer olgular, Yahudileri arkasında bırakarak Roma'ya kaçması ve yine Yahudi bir Mesih'e ilişkin olduğu öne sürülen davasını ısrarla pagan bir imparatora götürmesi, hepsinden önemlisi İsa'nın açık ifadelerine ve onun henüz hayatta olan havarilerine rağmen Yasa merkezli monoteist Yahudi düşüncesine ve İsa'nın öğretilerine yabancı birtakım düşünceler neşretmeye çalışması, bu perspektiften daha anlamlı olmaktadır. Paulus, herhalde kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Çünkü yönetici güçlerin istedikleri dönüşümler süreç içinde kısmen Paulus sayesinde ve kısmen de sonradan Paulus'un açtığı yolda büyük oranda gerçekleşmiştir.

3.1. İsa'nın "Mesih Olması" Meselesi

Tarihçilere göre, Akdeniz Havzası I. yüzyılda *Pax Romana* baharı yaşamıştır. Augustus'un tahta çıkışından Marcus Aurelius'un ölümüne kadar geçen yaklaşık iki yüz yıllık süreç (MS 27-MS 180) Roma egemenliği altında bütün Akdeniz ülkelerinin barış ve sükûnet içinde oldukları bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Romalılar, kanlı yöntemler izleyerek de olsa, kendi idareleri altında bu sükûneti iyi-kötü temin etmişlerdir. Örneğin Korinthos (Korint), MÖ 146'da Romalılar tarafından harabeye çevrilmiştir; erkeklerin tümü öldürülmüş, kadın ve çocuklar köle yapılarak satılmışlardır. Şehir bundan yüz yıl kadar sonra, MÖ 44'te *Colonia Laus Iulia Corinthiensis* adıyla Iulius Caesar tarafından yeniden kurulduğunda, artık ortada Roma işgaline direnecek hiçbir unsur kalmamıştır. Söz gelimi, Philippoi (Filipi) veya Thessalonike (Selanik) gibi şehirlerin de MÖ 31'deki Aktion (Aktium) Savaşı'ndan sonra benzer bir kader paylaştıkları söylenmektedir. Yani Romalılar, Paulus'a atfedilen misyonerlik seyahatlerinden üç nesil önce, Akdeniz Havzası'nın ele geçirdikleri birçok bölgesinde istedikleri gibi düzen kurmuşlardır. Romalıların birçok bölgeyi yönetim bürokrasisine bile ihtiyaç duymadan sadece askeri birliklerle yönettikleri; İmparator Augustus döneminde (MÖ 27-MS 14) Roma'nın eyaletler koleksiyonundan ziyade birleşik bir imparatorluk olduğu belirtilmektedir¹²¹.

Yine de yukarıdaki tasvir imparatorluğun her bölgesi için doğru değildir. Daha sonraki tarihlerde ele geçirilen bölgelerde bazı topluluklar Roma yönetimine karşı direnişi sürdürmüşlerdir. Bu durum bazen silahlı çatışmalar şeklinde tezahür etmiştir. Filistin Yahudileri bu kapsama dâhildir. Onlar, II. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Roma yönetimine karşı birçok isyan çıkarmışlardır. Yıkıcı ve kendilerine felaket getiren iki savaşı göze almışlardır (66-70 ve 132-135 yıllarında). İşte bu uzun sürecin ve felaketlerin sonunda uğradıkları ağır mağlubiyetler ve kıyımlarla beraber, onlar da kaderlerine razı olmak zorunda kalmışlardır. Bir başka deyişle, politik açıdan etkisiz kılınmışlardır. Ancak bu makalede incelenen dönem, yani İsa ve Paulus çağı özelinde, Yahudi direnişi henüz oldukça canlı bir evresini idrak etmektedir.

Filistin Yahudileri'nin Roma idaresine karşı direnişlerinde siyasi olduğu kadar dinsel ve sosyal faktörler de önemli olmuştur. Her ne kadar Antikçağ'da Hellen kültürü özellikle diasporadaki Yahudiler veya Filistin şehirlerinde bile entelektüel unsurlar arasında belirli bir oranda yayılmış ise de¹²², bilhassa kırsaldaki Yahudilerin çoğunluğu belirleyici bazı dini ve kültürel gerekçelerle pagan karakterli Hellen kültürünü reddetmişlerdir. Onlar, paganlarla bu kültür paydasında bütünleşmeye

¹²¹ Horsley 1997, 10-11.

¹²² Philo örneği için bk. Taşpınar 2011, 143-164.

karşı çıkmışlardır. Filistin kırsalında Hellenenin birinci dil haline dönüşmemesi kültürel reaksiyon örneği olarak gösterilebilir. İsa'nın hemen öncesinde Zekeriya veya Yahya gibi peygamber figürlerinin Yahudiler arasındaki faaliyetleri, hiç değilse bazı kesimler açısından Yasa yanlısı monoteist inancın Hellen kültürüne karşı direnişinde ona taze bir güç katmış olmalıdır. Zira peygamberler de dâhil olmak üzere o zamanlar birçok Filistin Yahudi'sinin Herodesler tarafından yaygınlaştırılmak istenen düzene ve anlayışlara karşı çıkmaları nedeniyle öldürüldükleri daha önce de vurgulanmıştır. Sebebi her ne ise, bölgeyi yöneten güçlere karşı yeraltı faaliyeti yürüten silahlı grupların varlığı ve Roma idaresine karşı başkaldırılar II. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sürmüştür. Ve yine daha önce de kısaca belirtildiği gibi, bağımsızlık fikri Mesih kavramında tezahür etmektedir. Kavram, birçok Yahudi için siyasi çağrışıma sahiptir. Dolayısıyla, Musa'nın bir zamanlar İsrail ulusunu Mısır'daki kölelik yaşamından kurtarması gibi, şimdi de Mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkanlardan direnişi başarıya ulaştırıp bağımsızlığı temin etmesi beklenmektedir. Bir başka deyişle, bölgedeki Roma varlığının sona erdirilmesi, Herodesler ile Yüksek Rahip tarafından kurulan düzenin yıkılması, Mesih hareketlerin başlıca hedefidir.

Filistin'deki yönetici güçlerin hedefi de aslında çok açıktır. Onlar, kendileri için mümkün meretebe sorunsuz bir ortam istemiş; koydukları düzene itaat eden, vergileri düzenli ödeyen, politik yönden hareketsiz bir toplum hayal etmiş olmalıydılar. Ancak şartlar bazen onların istedikleri gibi gelişmediği ve Mesih isyanları ve yaşanan büyük savaşlar önemli ölçüde tehdit oluşturduğu için, Mesih kavramının Yahudi düşüncesindeki anlamı şüphesiz onlar tarafından da pekâlâ bilinmektedir. Herhangi birisinin, mesela İsa'nın Mesih oluşu, veya öyle olduğunun kabul edilmesi, hatta bu yönde cılız bile olsa rivayetler dolaşması, Romalılar için doğrudan tehlike anlamı taşımaktadır. Görüşüne göre İsa zaten bu bahaneyle ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bölgedeki iktidar sahipleri, kendileri açısından tehlike yaratan veya bu potansiyeli taşıyan bir hareketi, İsa'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle beraber sona erdirdiklerine kanaat getirmiş olmalıydılar.

Yeni Ahit metinlerine göre, İsa Mesih hareketi aslında öncelikle dini bir arka plan barındırmıştır. Bu hareket, monoteist çerçevede ve Yasa merkezli cereyan etmiş; manevi-ahlaki prensipler üzerinde ortaya çıkmıştır. Ancak dini hareketlerin de genellikle siyasi boyut taşıdıkları bilinmektedir. Örneğin 622'de Medine'de ortaya çıkan siyasi oluşum İslam hareketinin bir boyutudur. Nitekim İsa hareketi özelinde de konunun siyasi yönüne vurgu yapan kayıtlar çoktur. Örneğin bir yerde, İsa'nın βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, yani "Yahudilerin Kralı" olarak doğduğu söylenmekte; hemen sonrasında ise onun İsrail'e çobanlık yapacak bir önder (ὄστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ) olduğu ileri sürülmektedir¹²³. Bazı rivayetlere göre, İsa'nın "kral" olarak doğması bölgenin siyasi liderlerini (Herodes) rahatsız etmeye yetmiştir. İsa'nın bebek iken bile öldürülmek istendiği ve onun ailesi tarafından Mısır'a kaçırılması sırasında bölgede çocuk katliamı yaşandığı iddia edilmektedir¹²⁴. İlerleyen yıllarda, İsa'ya düşman olanlar onu yok etmek için Herodesler ile görüşmüşlerdir¹²⁵. Bazı rivayetlere göre, İsa tutsakları serbest bırakıp ezilenleri özgürlüğe kavuşturmaktan bahsetmektedir¹²⁶. Daha çarpıcı olan, İsa kendisine milliyetçi yönüyle tanınan (Yurtsever/Zelot Şemun veya Yahuda İskar-

¹²³ Matta, 2: 1; 2: 6; 2: 3-2-16.

¹²⁴ Bu son iddialar çok gerçekçi görünmese de, "Mesih" kavramının ve İsa'nın Mesih oluşunun ne şekilde algılanıp yorumlandığını yansıtmaları bakımından önem taşıyan kayıtlardır.

¹²⁵ Markos, 3: 6.

¹²⁶ Luka, 4: 18-19.

yot-*sicaraii'*den) bazı öğrenciler/havariler seçmektedir¹²⁷. O, cemaatinden kılıç kuşanmasını istemektedir¹²⁸. Ve hatta onun şöyle bir ifadesi İncil metinlerinde yankılanmaktadır: οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν, “barış değil kılıç getirmeye geldim¹²⁹”.

İsa'nın tarih sahnesinden çekilmeden önceki son zamanlarında Kudüs'e girişine dair rivayetler yine aynı doğrultuda önem taşımaktadır. Bu bağlamdaki kayıtlara göre İsa, Yahudilerin Mısır'daki kölelik yaşamından kurtuluşlarını yâd ettikleri Fısıh Bayramı'nın öncesinde, yani siyasi olarak en hassas bir dönemde, Yahudi kitlelerde bağımsızlık ruhunun en taşkın şekilde hissedildiği ve herhalde Romalı yöneticilerin ve askeri birliklerin diken üstünde buldukları bir zamanda, hem de büyük bir kalabalıkla beraber Kudüs'e girmiştir. Burada İsa'yı karşılayan kalabalıklar, onun Davut Krallığı'nı yeniden tesis etmek üzere geldiğini haykırılmışlardır¹³⁰. Aslında bu denli hassas bir dönemde; her köşe başı Romalıların kontrolü ve denetimi altındayken, İsa'nın şehre İncil yazarlarınca abartıldığı şekilde gövde gösterisi yaparak girmesinin mümkün olmadığı bazı araştırmacılarca belirtilmektedir¹³¹. Ama yine de bu abartılı kayıtlar Mesih kavramına dair algıyı, bu kavramın birçokları için “dünyevi krallık” beklentisiyle özdeş olduğunu göstermektedir. Nitekim başka bazı kayıtlarda, dönemin önemli Yahudi şahsiyetleri İsa adıyla özdeş görülen bu hareketi, Romalılara başkaldırı niteliği taşıyan diğer politik hareketlere benzetmişlerdir¹³². Bu hareket, işte bu nedenle bazen “Yahudiler arasında kargaşa çıkaran bir fesat” diye tanımlanmıştır¹³³. İsa'nın da yaşamı sırasında bazen gizlilik içinde hareket etmeye bilhassa özen göstermesi¹³⁴, onun Mesih kavramıyla özdeş tehlikeler konusunda farkındalık içinde olduğu intibayı uyandırmaktadır. Çünkü İsa, Mesih olduğunun duyulmasından; bunun geniş bir alana yayılmasından endişe etmiştir. Buna dair bir kayıt şöyledir: “Petrus, ‘sen Mesih’sin’ (Σὺ εἶ ὁ Χριστός) yanıtını verdi. Ve o, onları bu konuda kimseye bir şey söylememeleri için uyardı” (καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μηδεὶν λέγωσιν περὶ αὐτοῦ)¹³⁵”. Bütün bu tartışmaya ilişkin hakikaten çarpıcı başka bir kanıt ise III. yüzyılı temsil eden, ama aslında daha önceki dönemlerin rivayetlerine dayanılarak kaleme alınan bir metinde; İsa'nın başhavarisi Petrus'un kelimeleriyle nakledilmektedir. Petrus'un aynen ifadesine göre, Perslilerin kendi hükümdarlarını “Arsakes”, Mısırlıların kendi krallarını “Firavun” veya Romalıların kendi hükümdarlarını “Caesar” diye tanımlamaları gibi, Yahudiler de kendi krallarını “Mesih” tabir etmişlerdir¹³⁶.

Bu olgular, İsa hareketinin o zamanlar yalnızca dini bir gelişme gibi görülmediğini ve konunun siyasi boyutlar da barındırdığını göstermekte; Romalıların Yahudilik bünyesindeki bu harekete niçin müdahil olduklarını açıklamaktadır. Ancak bu hareketi istisna kılan da gücünü daha ziyade dini bir arka plandan alması olmuştur. Nitekim İsa Mesih hareketinin diğer Mesih hareketlerinden temel farkı budur: Hareketin lideri olan İsa Mesih'in tarih sahnesinden çekilmek zorunda bırakılması, problemi tamamıyla ortadan kaldırmamıştır. Bu bağlamda havariler ve havarileri de içeren Kudüs

¹²⁷ Luka, 6: 13-16.

¹²⁸ Luka, 22: 36.

¹²⁹ Matta, 10: 34.

¹³⁰ Markos, 11: 1-10; Matta, 21: 1-5; Krş. Yeşaya, 62: 11; Zekeriya, 9: 9.

¹³¹ Ehrman 2016, 162-163.

¹³² Elçilerin İşleri, 5: 34-39.

¹³³ Elçilerin İşleri, 24: 5.

¹³⁴ Markos, 7: 36.

¹³⁵ Markos, 8: 30.

¹³⁶ Recognitions, 1: 45.

cemaati (Nasraniler), tıpkı Yahudi tarihinin büyük peygamberi Musa gibi “Kutsal Yasa öğretmeni bir peygamber” yani dini liderleri olarak gördükleri İsa’nın yolunu onun ölümü sonrasında da izlemeyi sürdürmüşlerdir. Hakikaten, şimdiye kadar çeşitli vesilelerle birçok defa değinildiği gibi, İsa’nın siyasi şahsiyetinin kendi cemaati için tam olarak ne anlama geldiği tartışılabilir. Ama onun Yahudi bir grup tarafından Tanrı’nın mesajlarını taşıyan dini bir şahsiyet olarak benimsenmesi ve bu doğrultuda–siyasi açıdan tartışılmalı olsa da- dini açıdan kendisini izleyenler için beşeri anlamıyla “kurtarıcı” olarak görülmesi, cemaatin İsa sonrası dönemde Yakup önderliğinde toplanmasına ve öğretmenleri olan İsa’nın izini izlemeyi sürdürmesine yardımcı olmuştur. Nasraniler, işte bu yüzden İsa’nın ardından Yakup’un ve havarilerin idaresi altında güçlü bir yapı oluşturmuşlardır. Onlar, tamamıyla yeni bir Yahudi fırkası hüviyetinde ortaya çıkmışlardır. Ancak bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak onlar da “tehdit” şeklinde algılanmışlardır.

3.2. Paulus’un Mesih Cemaatine Sızmak ve Cemaati Baltalamak İstemesi

İsa cemaatinin İsa sonrası dönemde “tehdit” olarak görüldüğüne dair kanıt var mıdır? En büyük kanıt, bizzat Paulus’un varlığıdır. Paulus, kendisiyle beraber çalışan (ve muhtemelen emri altındaki) bir grupla birlikte İsa hareketini izlemekte; bu hareketin mensuplarını kovuşturmaktadır. Bunu, Romalılar tarafından atanan Yüksek Rahip adına, ondan aldığı yetkiye dayanarak yapmaktadır. Öyleyse, İsa hareketi İsa’nın sonrasında da siyasi yönden tehdit olarak görülmektedir.

İsa cemaati, MS 58 yılı civarında Roma’nın Iudaea *praefectus* Marcus Antonius Felix’e “düzen bozucu ve fesat çıkaran siyasi bir oluşum” gibi tanıtılmıştır¹³⁷. Nitekim bu hareketle bağlantılı olarak “ayaklanma” olasılığı gündemde yer almıştır¹³⁸. Üstelik cemaatin Yakup gibi karizmatik bir liderin otoritesi altında bulunması daha belirleyici sonuçlar doğurmuştur. Örneğin bu süreçte, havarilerin ağzından Nasrani cemaatin çok sayıda, on binlerce müminden oluşan (πόσα μυριάδες εἰσὶν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις τῶν πεπιστευκότων) büyük bir topluluğa dönüştüğü ifade edilmektedir¹³⁹. Aslında Paulusçu bir metin olarak Elçilerin İşleri Kitabı’nda, Yakup’un varlığı ve önemi sistemli olarak konu dışına itilmek ve hatta unutturulmak istenmiştir. Ancak Yakup, başka bazı kaynaklar tarafından sıkça zikredilen faziletleri, bilhassa bazı metinlerde ὁ δίκαιος (“adil”) diye anılmasına yol açan hassas adaleti ve sarsılmaz kişiliği nedeniyle, ayrıca Yasa’ya riayetinin yanında dindarlığının da etkisiyle, İsa’ya iman eden veya etmeyen birçok Yahudi tarafından direniş cephesinin doğal lideri gibi görülmeye başlanmıştır. Hatta onun, Roma yanlısı Yüksek Rahip’e muhalif direnişçiler tarafından ikinci bir Yüksek Rahip olarak tanımlandığı bile belirtilmektedir¹⁴⁰. Bu görüş çok mantıklıdır. Çünkü Yakup 62 yılında şehit edilmiştir ve bu cinayetin arkasında tarihçi Iosephus tarafından da söylendiği gibi (makamını tehlike altında hisseden) Yüksek Rahip Ananus yer almıştır¹⁴¹. Kısaca, İsa cemaati İsa sonrasında Yakup döneminde de en azından Yüksek Rahip için tehdit olmayı sürdürmektedir.

Nasrani cemaat tarihsel sürecin bir sonraki aşamasında daha çetin gelişmelerle yüzleşmiştir. Zira Nasranilerin 66-70 yıllarında, yani Yakup’un şehit edilmesinden, muhtemelen başhavari Petrus’un da aynı sıralarda ölmesinden hemen sonraki süreçte, Yahudiler ile Romalılar arasında yaşanan yıkıcı

¹³⁷ Elçilerin İşleri, 24: 5.

¹³⁸ Elçilerin İşleri, 24: 12.

¹³⁹ Elçilerin İşleri, 21: 20.

¹⁴⁰ Eisenman 1996a, 12.

¹⁴¹ Iosephus, 20.9.1. Ayrıca Iosephus’tan iktibasen Eusebius, 2.23.20-24 (Eusebius’un anlatımı, Hegesippus ve Clement’in konuya ilişkin kayıtlarına da atıf yapmaktadır).

savaşa katıldıkları; burada kendi ırkdaşlarıyla beraber ezici Roma gücüne karşı çarpıştıkları belirtilmektedir. Gerçi sonraki tarihlerde Eusebius (ö.339) veya Epiphanius (ö.403) gibi Kilise yazarları tam da bu savaşın arifesine atfen “Pella Efsanesi” diye tanımlanabilecek bir göç meselesini gündeme getirmişlerdir. Bu tarihçiler, İsa cemaatinin (Nasraniler) savaş öncesinde ilahi bir mesaj almak suretiyle Kudüs'ten ayrıldığı ve Nebat Krallığı'ndaki Pella'ya gittiği iddiasında bulunmuşlardır¹⁴². Ancak bunun bir mit olduğu ve gerçekte bu savaşa katılan Nasranilerin tıpkı diğer Yahudiler gibi Roma gücü altında ezildikleri tarihçilerce belirtilmektedir¹⁴³.

Nasrani cemaatin yediği bu ağır darbeler, Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanındaki küçük İsa cemaatleri üzerindeki havari otoritesinin kaybolması; bu cemaatlerin bu süreçte ve devamında aslında havarilere rakip olarak tarih sahnesine çıkan Paulus'un teolojik düşüncelerinin etkisi altına girmeleri sonucunu vermiştir. Büyük bir ihtimalle, Luka gibi Paulusçu yazarlar işte bu dönemde tarihi yeniden yazmak (çarpıtmak); Paulus'u havarilerle “din kardeşi” gibi sunabilecekleri yeni bir tarih algısı inşa etmek istemişlerdir. Elçilerin İşleri kabilinden eserler de bu arayışın metinleşmiş yansımalarıdır.

İsa cemaati ise aynı süreçte Romalılar tarafından tehdit olarak görülmeyi sürdürmüştür. Örneğin Kilise tarihçisi Eusebius, Nasrani cemaati yönetmeyi sürdüren İsa'nın akrabalarının ve Kudüs cemaati liderlerinin Davut soyundan gelmeleri nedeniyle ve dolayısıyla kendilerine alternatif bir siyasi oluşum teşkil edebilecekleri endişesiyle I. yüzyıl sonlarında bile Romalılar tarafından kovuşturulduklarını ve katledildiklerini bildirmektedir¹⁴⁴. Roma yönetiminin tehlike potansiyeli içeren siyasi oluşumlara; hatta siyasi içerik taşıması muhtemel sıradan toplantılara bile dikkat kesildikleri, bir sonraki aşamada Plinius'un mektubunda görülmektedir. 111-113 yılları arasında *Bithynia et Pontus* eyaletinde *legatus Augusti* olarak görev yapan Plinius, yönettiği bölgede meskün Hristiyan bir cemaati öncelikle siyasi bir oluşum teşkil edip etmedikleri yönünden; yani iktidara karşıt bir yapı oluşturup oluşturmadıkları açısından soruşturmuştur¹⁴⁵. Buraya kadar yapılan bütün bu anlatım ise özgün haliyle hangi bağlamda cereyan etmiş olursa olsun İsa hareketinin hem İsa'nın yaşamı sırasında hem de onun sonrasında Filistin Yahudilerini yöneten siyasi güçler tarafından tehdit olarak algılandığını göstermektedir. Hareket, yine hem İsa zamanında hem de sonrasında takip edilmekte, yer yer kovuşturulmakta, hatta mümkün olursa ortadan kaldırılmak istenmektedir.

Paulus meselesi bu anlatımın sonrasında biraz daha net bir görünüm almaktadır. Paulus, kendisine atfettiği “Mesih elçisi” sıfatıyla tarih sahnesine çıkmasından itibaren, hem de o zamanlar henüz hayatta olan cemaatin önderi Yakup'a ve havarilere rağmen, İsa'nın şahsiyetine, öğretilerine, bilinçli bir şekilde ve sistemli bir usulle yeniden biçim verme girişiminde bulunmuştur. Burada öncelikle Paulusçu bir yazar olan Luka'nın Elçilerin İşleri'nde tarihsel açıdan güvenilir bilgiler vermediği fark edilmelidir. Zira bu metni kaleme alırken Luka'nın amacı; kahramanı olan Paulus'u havarilerin ve Kudüs cemaatinin suçlamalarından aklamaktır. Luka, Paulusçu propaganda amacıyla tarihi yeniden şekillendirmiş; havarileri gerçekte uyumsuz resmetmiş, onları gölge şahsiyetlere dönüştürmüş, havariler ile Paulus'u aynı dinsel ülkünün paydaşları gibi göstermek istemiştir. Gerçekte ise hem Paulus'un mektuplarından, hem Elçilerin İşleri'ndeki bazı detaylardan, hem de Yeni Ahit dışındaki kanıtlardan anlaşılan; Kudüs-havari cemaatinin ve bu cemaate ait gelenekleri sonraki yüzyıllarda ya-

¹⁴² Eusebius III. 5. 2; Epiphanius XXX. 2. 7.

¹⁴³ Bu görüşü savunan birçok araştırmacıya var ise de, burada bilhassa şu çalışmaya bk. Brandon 1951.

¹⁴⁴ Eusebius III. 11. 1, 3: 19-20, 3: 32. 1-4.

¹⁴⁵ Duygu 2018d, 25-34; Davis 1913, 219-222.

şatmaya çalışan toplulukların (Nasraniler-Ebionitler ve diğer bazıları), Paulus'a ve Paulusçu öğretilere karşı büyük mücadeleler verdikleridir. Ama onlar, I. yüzyıl ortalarında galibi oldukları bir mücadeleyi aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaybetmeye başlamışlardır.

Daha çarpıcı olan; Yahudi bir Mesih tarafından savunulan veya o Mesih'e atfedilen öğretilerin ya da Mesih'e dair yaygın kanaat ve anlayışların, Paulus tarafından büyük bir başarıyla ve tam da yönetici zümrelerin istek ve beklentilerini karşılayacak şekilde, yani o zamanlar mevcut *status quo* durumuna zarar getirmeyecek biçimde yeniden düzenlenmesidir. Paulus, imparatorluğun dört bir tarafındaki Yahudiler arasında Roma imparatorluk ideolojisini yerleştirmeye çalışmış; Yahudi dinini de bazı açılardan özgün yapısından uzaklaştırarak bunun yerine pagan karakterli Hellen kültürünün yayılmasına yardımcı olmak istemiştir. Onun tüm bunları "Mesih elçisi" sıfatıyla yapması ise ironiktir. Bu takdirde, Paulus, emperyal Roma ideolojisine ve onların ortakları olan Herodeslere ve Yüksek Rahip'e hizmet etmeyi sürdürmüş olmalıdır. Bir başka deyişle, biz zamanlar kendisine yetki verenler adına ve onlar tarafından gerekli vasıtalarla donatılarak İsa cemaatini baltalayan Saulus, artık Paulus adıyla, fakat artık açıkça değil de İsa cemaatine sızan ya da sızmaya çalışan bir şahsiyet olarak, dini bir söylem kisvesi altında, bu cemaati alttan alta baltalamayı sürdürmüştür.

Paulus, birinci olarak; Yahudi bağımsızlık düşüncesinin sembolü olan "Mesih" kavramını hedef almış ve "Mesih'in elçisi" olduğu iddiasıyla bu kavramın içeriğini boşaltmıştır. Paulus, Mesih'in dünyevi değil de "göksel bir kral" olduğu iddiasını bu bağlamda geliştirmiş olmalıdır. O, dünyevi bir kral ve bu kral sayesinde bağımsızlık beklentisi içinde olan Yahudileri, muhtemelen onu cesaretlendiren ve koruyan seçkin dostlarının yardımlarıyla, elbette Yahudileri kendi söylemleri namına kazanabildiği oranda, siyasi açıdan etkisiz kılmıştır. Tanrı tarafından meshedilerek kral olmak üzere Yahudilere gönderilecek bir Mesih, Roma yönetimi ve Herodesler için tehlikeler barındırmaktadır. Krallığı bu dünyadan olmayan "göksel" bir Mesih'in ise onlara hiçbir zararı yoktur. Böylece Paulus, dünyevi bir statüyü kendi özgün bağlamından kopararak göksel bir payeye dönüştürmüştür. Geleneksel Hıristiyanlık, "Mesih" kavramı hakkında Paulusçu düşünceleri esas almaktadır. Nitekim bu bağlamda, Mesih'in krallığının bu dünyada olmadığı iddiası sonradan Hıristiyan metinlerine girmiştir¹⁴⁶.

Paulus, ikinci olarak; Yahudi inancının temel unsurlarından monoteizmi sulandırmak istemiştir. Tek tanrı inancı, Antikçağ'da Yahudileri Yahudi olmayanlardan ayıran başlıca prensiplerendir. Yahudiler, en azından Hellen kültürünü benimseyenler dışındaki daha muhafazakâr veya gelenekçi kesimler, muhtemelen bu anlayışları çerçevesinde, kurtarıcı-ilah motifleriyle şekillenen çok tanrılı anlayışlara sahip pagan toplumlarla bütünleşmekten, onlar arasında eriyip gitmekten kaçınmışlardır. Paulusçu söylem burada sanki iki taraf arasında orta yol arayışını simgelemektedir. Bu söylem, tıpkı Herodeslerin zaten öteden beri yapmak istedikleri gibi, Yahudi diniyle paganizm arasında bir tür sentez yaratmak istemektedir. Paulus, aslında Yahudi monoteizmine sadık gibi görünmekte; ama bir taraftan da Mesih'i tıpkı paganların kurtarıcı-tanrıları gibi yorumlamaktadır. Paulus'un Mesih tanımı Yahudi düşüncesine tamamen yabancıdır. İsa'nın başhavarisi Petrus'a atfedilen bir kayıt şu sözlerden oluşmaktadır: "Efendimiz (İsa), her şeyin Yaratıcısı'ndan başka tanrılar bulunduğunu söylemediği gibi, kendisinin "tanrı" olduğunu öne sürmüş de değildir¹⁴⁷". İsa cemaatinin en

¹⁴⁶ Yuhanna, 18: 36: İsa, "Benim krallığım bu dünyadan değildir" diye karşılık verdi. "Krallığım bu dünyadan olsaydı, yandaşlarım, Yahudi yetkililere teslim edilmem için savaşlardı. Oysa benim krallığım buradan değildir". Ayrıca örneğin krş. Filipililer, 3: 20-21.

¹⁴⁷ Homilies, 16: 15.

saygın üyelerinden Barnabas ise, “bilin ki, yalnızca bir tek Tanrı vardır. Göğün ve yerin yaratıcısı O'dur” şeklinde konuşmaktadır¹⁴⁸. Paulus, İsa'yı bir tür aracı ilah konumuna yücelterek, Yahudiler ile paganlar arasında “monoteizm” tabir edilebilecek kalın bir duvarı yıkmak istemiştir. Onun bu faaliyeti herhalde en fazla Herodesleri memnun edecek sonuçlar doğuracaktır.

Paulus, üçüncü olarak; Musa Yasası konusunda da Yahudileri şaşırtacak teoriler geliştirmiştir. O, Yahudileri Yahudi olmayanlardan ayıran en önemli olgu olan Yasa'ya; yani Yahudiler için kutsal yazıların özünü oluşturan, kendileri için belirleyici ve zorlayıcı kuralları içeren, ilahi vahyin esasını ve ruhunu teşkil eden prensipler bütününe karşı tümüyle cephe almıştır. Yasa merkezli bir toplumun Yasa'dan bihaber toplumlarla bütünleşmesi herhalde sosyolojik açıdan güç bir süreçtir. Bu bağlamda Paulus, bir tarafta İsa Yasa'yı açıkça onaylarken, öte tarafta İsa cemaati İsa sonrasında da Yasa'ya bağlı şekilde yaşarken, Mesih'in gelişiyle birlikte Yasa'nın kalktığı iddiasında bulunmuştur. Herhalde Paulus, “yeni düzen” düşüncesi çerçevesinde, paganları ve Yahudileri birlikte kapsayacak ve ayırışmaları eritecek daha büyük bir toplumsal yapı hayali kurmuştur. Böylece Paulus, Herodeslerin çok zamandır hayal ettikleri bir projeye, dini bir söylem kisvesi altında ve hem de bizzat Mesih'e atfederek ivme kazandırmıştır. Herodeslerin Yahudi dini ve Yasa kavramı karşısındaki tutumları daha önce bahis konusu edilmişti. Burada yalnızca şu küçük hatırlatma yeterli olacaktır: Herodesler, İsa ile aynı dönemde peygamber olarak tanınan Vaftizci Yahya'yı, Yasa'yı ihlal ettikleri gerekçesiyle onları açıkça eleştirdiği için önce hapsetmişler, ardından da öldürmüşlerdir¹⁴⁹.

Paulus, dördüncü olarak; Yahudi kimliğinin önemli sembollerinden sünneti de hedef almaktadır. Sünnet konusu o zamanlar önem taşıyan bir meseledir. Bizzat Paulus dünyayı, Yahudiler ve paganlar özelinde “sünnetliler” ve “sünnetsizler” diye tanımlanmaktadır¹⁵⁰. Paulus, burada sünnet karşıtı söylemleriyle Yahudilere has bir geleneği ilga etmeyi, belki Yahudi kimliğini törpülemeyi dilemekte; böylece bir kez daha Yahudiler ile paganlar arasındaki bir ayırım noktasını hedef almaktadır.

Beşinci olarak; en az bunlar kadar, hatta belki çok daha çarpıcı olan ise Paulus'un o günkü politik atmosfer içindeki siyasi duruşu ve düşünceleridir. Paulus, örneğin şu satırların yazarıdır:

Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna direnmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin, öyleyse iyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor, kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan oç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor. Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. Çünkü yöneticiler Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır. Herkese hakkını verin: Vergi hakkı olana vergi, gümrük hakkı olana gümrük, saygı hakkı olana saygı, onur hakkı olana onur verin¹⁵¹.

¹⁴⁸ Recognitions, 1: 7.

¹⁴⁹ Iosephus, 18.5.1-3; Markos, 6: 14-29 ve ayrıca Luka, 9: 7-9.

¹⁵⁰ Bir araştırmacının görüşüne göre Paulus, “sünnetliler” ifadesiyle dar anlamda kendisine muhalif olup Yahudi olmayanlar üzerine yapılan misyona şüpheyle bakanları, daha geniş manada ise (İsa'ya iman eden ya da etmeyen) tüm Yahudileri kast etmektedir. Bk. Dunn 2008, 153.

¹⁵¹ Romalılar, 13: 1-7.

Görüldüğü gibi Paulus, burada, çok açık bir üslupla Roma idaresine ve Romalılarla ortak çalışan iktidar sahiplerine –hiçbir ölçüt gözetilmeksizin- itaat edilmesini tavsiye etmektedir.

Paulus'un bu ve benzeri söylemleri, gündeme getirdiği dini içerikli (gibi görünen) iddialar, iktidar sahiplerini hoşnut edecek türdendir. Paulus, Roma'nın emperyal amaçlarına ve Yahudiler arasında pagan karakterli Hellen kültürünü yaygınlaştırmak isteyen Herodesler ile Yüksek Rahip'in öteden beri bilinen ülkülerine hizmet etmiş benzemektedir. Bu bağlamda insanlık tarihinde karşımıza çıkan en büyük dilemmalardan birisi burada yatmaktadır. Bir tarafta Roma ideolojisine ve yerel otoritelere karşı tehdit olarak algılandığı için vahşi bir yöntemle katledildiği söylenen Yahudi bir Mesih ve hatta bu Mesih'in sonrasında da kovuşturulan cemaati; öte yanda Roma ideolojisinin ve yerel otoritelerin propagandasını yapan, onların çıkarlarına hizmet eden Roma vatandaşı bir "Mesih elçisi"...

Paulus, bir zamanlar İsa'nın havarilerine ve cemaatine zulmettiğini kendi ağzıyla söylemiştir. O, örneğin bir mektubunda *διώκων τὴν ἐκκλησίαν* ifadesini kullanırken¹⁵², *ἐκκλησία* sözcüğüyle İsa'nın kardeşi Yakup ve havariler tarafından yönetilen (Kudüs'teki) "cemaat" e dikkat çekmiştir. Bu yüzden de Paulus, Paulusçu kaynaklar tarafından tarih sahnesine ilk defa olarak sürüldüğü sırada, kendi ifadelerine göre İsa'nın ve onun cemaatinin en büyük düşmanlarından biridir. Hatta Paulus, bazı kaynaklara göre İsa'nın kardeşi Yakup'u öldürmek için çok çaba harcamıştır¹⁵³. Garip olan; Paulus'un mektuplarında, onun "ulusların havarisi" iddiasıyla ortaya çıkmasından sonraki süreçte de İsa'nın havarilerine karşı düşmanca sözlerin fazlasıyla yer almasıdır. Paulus, Korint cemaatine yazdığı ikinci mektupta, kendisinden başka bir Mesih ve farklı bir Müjde tanıtınlardan bahsetmektedir¹⁵⁴. Paulus'un burada kimleri kast ettiği çok açıktır. Çünkü o, hemen sonraki cümlede, "üstün elçilerden" hiç de aşağı bir statüde olmadığını ileri sürmektedir¹⁵⁵. Başka bir deyişle Korint cemaatine gelip Paulus'tan başka bir Mesih'i ve Müjde'yi tanıtanlar Paulus'a göre İsa'nın "üstün elçiler" diye tanımlanan havari cemaatinin üyeleri veya onların misyonerleridir. Bu olgu, Paulus'un havariler tarafından kabul edilmediğini bizzat Paulus'un mektuplarından kanıtlayan birçok örnekten birisidir. Ve Paulus, yine aynı mektupta, İsa'nın havarilerini "sahte elçiler" diye tanımlamaktadır. Paulus'a göre, İsa'nın havarileri tıpkı Şeytan gibi davranarak kendilerini olmadıkları bir şey gibi göstermeye çalışan, kendilerine Mesih'in elçisi süsü veren şahsiyetlerdir¹⁵⁶. Paulus bu kadarla da yetinmemektedir. Havarilerin otoritesini reddetmekte, onlardan daha "üstün" olduğu savını ileri sürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Paulus burada havarileri budala (*ἄφρων*) olmakla, büyüklük taslayıp övünmekle (*καυχάομαι*), sömürüp köleleştirmekle (*καταδουλόω*), İsa cemaati üyelerinden maddi yarar sağlamakla da (*κατεσθίω*) suçlamaktadır¹⁵⁷. Başhavari Petrus'un hatırasını yaşatan antik bir metinde ise Petrus, Paulus'a, "... (nasıl oldu da) bir saat (gibi kısa bir süre) içinde İsa'nın havarisi oluverdin" diye sormaktadır¹⁵⁸. Ardından da "(haydi, o hâlde) İsa'nın sözlerini ilan et, onun ifadelerini açıkla, onun gerçek havarilerini sev ve ona yârenlik etmiş olan benimle uğraşma, rekabet etmeye kalkışma!

¹⁵² Filipililer, 3: 6.

¹⁵³ Recognitions, 69-70.

¹⁵⁴ 2. Korintliler, 11: 4.

¹⁵⁵ 2. Korintliler, 11: 5.

¹⁵⁶ 2. Korintliler, 11: 13-15.

¹⁵⁷ 1. Korintliler, 11: 18-23.

¹⁵⁸ Petrus, burada Paulusçu söylemin meşhur "Şam görüşü" iddiasına atıf yapmaktadır. Krş. Elçilerin İşleri, 9:1-18.

Zira şu anda cemaatin üzerinde kurulduğu “sağlam kaya” olan benim tam karşıtım bir konumda bulunuyorsun” diye seslenmektedir¹⁵⁹. Bütün bu örneklere göre, Paulus, Mesih'e iman ettiği iddiasının öncesinde de sonrasında da havari cemaati için düşmandır.

Paulus, Mesihî bir hareket üzerinden, bu Mesihî hareketi yeniden ve hizmet ettiği çevreleri memnun edecek şekilde biçimlendirmek suretiyle, ileri sürdüğü teorileri Yahudiler (ve paganlar) arasında yaymaya çalışmıştır. O, bir bakıma, Yahudileri ve onların dinini dönemin siyasi otoriteleri için “ılımlı” hale dönüştürmek istemiştir. Paulus'un “İlimli Yahudilik” projesi bir zaman sonra Hıristiyanlığın doğuşu sonucunu vermiştir. İsa'nın veya havarilerin sonrasında ortaya çıkan Kilise, Yahudi karşıtı bir temelde Pauluşçu düşünceleri esas alarak yükselmiştir. Hristiyanlığı şekillendiren diğer birçok gelişme ise sonraki yüzyıllarda, Konsiller, Hristiyan entelektüellerin görüşleri ve bilhassa Roma yönetiminin müdahaleleri ile Kilise'nin siyasallaşması ekseninde cereyan etmiştir¹⁶⁰. İşte bu yüzden, tarihsel bir şahsiyet olarak İsa veya İsa'ya ait özgün öğretiler, geleneksel Kilise tarafından temsil edilmemektedir.

Son olarak Paulus'un akıbetine dair iddialara gelince, Kilise rivayetleri Paulus'un Roma'da Mesih uğruna mücadele ederken şehit edildiğini ileri sürmektedir. Gerçekte ise Paulus'un Roma'da Romalılar tarafından şehit edildiğini, hatta yargılandığını bile gösteren hiçbir delil yoktur. Elçilerin İşleri'ne göre, Paulus Roma'ya ulaşmasından sonra iki yıl boyunca “tutuklu” kalmıştır. Ama burada bir sorun vardır, çünkü Paulus'un iki yıl boyunca yargılama olmaksızın tutuklu bırakıldığı iddiası araştırmacılara göre makul değildir¹⁶¹. Üstelik Luka da zaten Elçilerin İşleri'nde Paulus'un bu iki yıl boyunca kendi kiraladığı bir evde kaldığını, bu süre zarfında hiçbir engelle karşılaşmadan dostlarıyla görüştüğünü söylemektedir¹⁶². *Paulus'un Şehadeti* ismini taşıyan ve II. yüzyıl sonlarına ait apokrif *Paulus'un İşleri*'nde bulunan anlatımın ise tarihsel olayları değil de Paulus'a ilişkin efsaneleri anlattığı bilinmektedir¹⁶³. Paulus'un Roma'da şehit edildiğini ileri süren diğer kaynakların tutarsız bilgiler verdikleri ortaya konulmuştur¹⁶⁴. Bir araştırmacı bu konuda şöyle söylemektedir:

*Romalıların Paulus'u korumayı bırakıp bir zamanlar Kudüs'te kendileri için çalışan, Tanrı'nın kurtuluşunun onlara geleceğini söyleyen, vergilerin yönetime düzenli şekilde verilmesini isteyen, (yönetim açısından) iyi birer yurttaş olunmasını öğütleyen, Yahudilerin kötü olduklarını ileri süren bir Roma vatandaşını birden bire şehit etmeye karar vermeleri için hiçbir gerekçe bulunmamaktadır*¹⁶⁵.

Nitekim Iosephus'un eserinde zikredilen Herodeslere mensup bir Saulus'un, Romalıların Kudüs kuşatması sırasında, yani 66 yılı civarında aktif olduğu söylenmektedir. Paulus, şehit edilmek şöyle dursun, belki de Romalıların Filistin politikası ve burada yürüttükleri askeri faaliyetler konusunda onlar için bir tür danışman olmuştur¹⁶⁶.

¹⁵⁹ Homilies, 17: 19.

¹⁶⁰ Detaylar için bk. Duygu 2017a.

¹⁶¹ Cadbury 1979, 330-333.

¹⁶² Elçilerin İşleri, 28: 30-31.

¹⁶³ Voskuilen-Sheldon 2008, 182.

¹⁶⁴ Konuya dair detaylar için bk. Duygu 2018c, 520-523.

¹⁶⁵ Voskuilen-Sheldon 2008, 185.

¹⁶⁶ Voskuilen-Sheldon 2008, 186.

Sonuç

Siyaset ve iktidar, tarih boyunca her zaman din ile yakın ilişki içinde olan ve hatta din üzerinde belirleyici fonksiyon üstlenen unsurlardır. Öyle ki, insanların neye inanıp neye inanmayacakları, bir dinin hangi inanç öğelerini içerip hangilerini içermeyeceği, tarihin birçok döneminde; en önde gelen dinler özelinde bile, birçok defa siyaset ve iktidar sahipleri tarafından belirlenmektedir. Bu anlamda; ya dinsel kavramlar ve anlayışlar yeniden şekillendirilmek veya bu kavram ve anlayışlar yeni icat bazı teorilerle değiştirilmek ya da “ötekileştirme” türünden birtakım mekanizmalar devreye sokulmak suretiyle inanç sistemleri biçimlendirilmek yahut kendi özgün yapılarından uzaklaştırılmak istenmektedir. Bunun sebebi nedir? Burada esas önem taşıyan; dinlerin ve dinsel anlayışların tarih boyunca iktidar sahiplerinin kurdukları ya da kurmaya çalıştıkları düzenle uyumlu olmak üzere, yani *status quo*'yu rahatsız etmeyecek, hatta tam tersine ona hizmet edecek şekilde dönüştürülmekte olduğunun fark edilmesidir. Bir başka ifadeyle, din kavramı tarih boyunca siyaset mefhumunu besleyen ana damardır. Üstelik tarih boyunca çeşitli coğrafyalarda ortaya çıkan peygamberler tarafından farklı formlarıyla gündeme taşınan en temel meselelerden biri de budur. Kısaca, kutsal kitaplarda bahisleri geçen birçok peygambere ve o arada Nasıra diye küçük bir yerden ortaya çıkıp sesini duyurmaya çalışan İsa'ya karşı da en büyük muhalefet, iktidar sahipleri ve onlarla çalışan seçkin zümreler tarafından yapılmıştır.

Bu bağlamda, meseleye Yahudilik ve Hristiyanlık tarihi özelinde bakıldığında; Filistin bölgesinde I. yüzyılda mevcut siyasi koşulların, bu koşullarca belirlenen ya da bu koşullara bağlı olarak değişen diğer dinamiklerin ve bilhassa iktidar sahiplerinin, her zaman ve mutlak surette göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira ortaya çıkacak hiçbir yeni gelişmenin veya değişen paradigmalardan bölgeyi yöneten siyasi güçlerden bağımsız şekilde düşünülmemeyeceği açıktır. Bu doğrultuda İsa'nın ölümü sonrasında Mesih kavramıyla ilişkili ortaya çıkan yeni gelişmeleri, yeni yorumları ve özellikle de yeni şahsiyetleri, I. yüzyılın siyasi güçlerinden, yani Romalılar, Herodesler ve Yüksek Rahip tarafından teşkil edilen iktidar sahiplerinden ayrı düşünmek için hiçbir sebep yoktur.

Buradan bakıldığında; söz konusu bu güçlerin Mesihî bir harekete müdahale ettikleri, bu hareketi ve hareketin mensuplarını yeniden şekillendirmeyi hedefledikleri, ortaya koydukları yeni bir projeyi mümkün merteye teşmile çalıştıkları ve bu amaçla kendi emellerine hizmet edecek bazı piyonlar kullandıkları anlaşılmaktadır. Onlar, herhalde böylece hem Yahudilerin direniş yanlısı yer altı faaliyetleri hakkında bilgi toplamak, hem onları kendi iktidarları için daha zararsız ve etkisiz bir konuma dönüştürmek, hem de bizzat bu Mesihî hareketi içten baltalamak istemiş olmalıydılar. Tam da bu aşamada, Hristiyanlık tarihinin en büyük azizi olarak görülen Paulus'un, hem İsa'nın cemaatine zulmettiği yıllarda, hem de “Mesih'in elçisi” sıfatıyla hareket ettiği dönemde, söz konusu bu egemen güçler adına, bugün belki ancak bir silüet şeklinde kendisini belli eden önemli bazı görevler üstlendiği; bazen açıkça bazen ise dini bir söylem kisvesi altında Mesihî bir hareketi ve İsa cemaatini baltalamak suretiyle, tarihe mal olacak önemli işler yaptığı gözlenmektedir. Onu başarıya götüren bu faaliyetleri, yayılmasıyla ve kabul görmesiyle orantılı şekilde Yahudi inancını ve düşüncesini bazı açılardan iktidar sahipleri için “ılımlı” hale dönüştürmüştür. Ve netice olarak; elbette birçok başka faktörün de zamanla devreye girmesiyle, Yahudiliğin dönüş(türül)en (ve Paulus sonrasında da yüzyıllar boyunca dönüşmeyi sürdüren) bu kısmı, tarihte ve günümüzde “Hristiyanlık” diye tanımlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adams 2008 A. Adams, "Paul the Roman Citizen: Roman Citizenship in the Ancient World and Its Importance For Understanding Acts 22: 22-29". Ed. S. E. Porter, *Paul: Jew, Greek and Roman*. Leiden (2008) 309-326.
- Aslan 2014 R. Aslan, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*. Çev. N. Tümay. İstanbul 2014.
- Aydın 2001 M. Aydın, "Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar". *İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (2001) 1-41.
- Aydın 2014 M. Aydın, *Hız. İsa'ya Ne Oldu?*. İstanbul 2014.
- Aydın 2015 M. Aydın, *Tarihsel İsa: İmanın Mesih'inden Tarihin İsa'sına*. Ankara 2015.
- Aydın 2017 F. Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*. Ankara 2017.
- Batuk 2006 C. Batuk, *Pavlus'u Düşünmek: Pavlus'un Teolojik Dünyası*. Ankara 2006.
- Bauckham 2005 R. Bauckham, "James, Peter and the Gentiles". Eds. B. Chilton – C. Evans, *The Missions of James, Peter and Paul: Tensions in Early Christianity*. Leiden-Boston (2005) 91-142
- Baur 1876 F. C. Baur, *Paul the Apostle of Jesus Christ, His Life and Work, His Epistles and His Doctrine: A Contribution to a Critical History of Primitive Christianity*. Trans. E. Zeller. Edinburgh 1876.
- Brandon 1967 S. G. F. Brandon, *Jesus and the Zealots*. Manchester 1967.
- Brown 1965 R. E. Brown, "Does the New Testament Call Jesus God?". *Theological Studies* 26/4 (1965) 545-573.
- Bruce 1963/65 F. F. Bruce, "Herod Antipas, Tetrarch of Galilee and Peraea". *The Annual of Leeds University Oriental Society* 5 (1963/65) 6-23.
- Bultmann 2007 R. Bultmann, *Theology of the New Testament*. Ed. R. Morgan. Trans. K. Grobel. New York 2007.
- Cadbury 1979 H. J. Cadbury, "The Roman Law and the Trial of St. Paul". Eds. F. J. F. Jackson – K. Lake, *The Beginning of Christianity* 5. Michigan 1979.
- Carter 2003 W. Carter, *Pontius Pilate: Portraits of a Roman Governor*. Minnesota 2003.
- Clement Clement, "Epistle to the Corinthians", *Ante Nicene Fathers*, Vol. 1 and Kirsopp Lake, *The Apostolic Fathers with an English Translation* Vol. 1. Cambridge 1975.
- Çelik 1996 M. Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*. İstanbul 1996.
- Davis 1913 W. S. Davis, *Reading in Ancient History: Illustrative Extracts From The Sources II: Rome and The West*. New York 1913.
- Davis 2005 P. H. Davis, "James and Peter: The Literary Evidence". Eds. B. Chilton – C. Evans, *The Missions of James, Peter and Paul: Tensions in Early Christianity*. Leiden-Boston 2005.
- Dâvûd 1999 A. Dâvûd, *İncil ve Salib*. Haz. K. Büyükcoşkun. İstanbul 1999.

- Dunn 2008 J. D. G. Dunn, *The New Perspective on Paul*. Michigan 2008.
- Dunn 2015 J. D. G. Dunn, *Neither Jew Nor Greek: Christianity in the Making Vol 3*. Michigan 2015.
- Duygu 2017a Z. Duygu, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul 2017.
- Duygu 2017b Z. Duygu, "İlk İki Yüzyılın Pagan Kaynaklarında Nasıralı İsa". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/2 (2017) 57-82.
- Duygu 2018a Z. Duygu, "İsa ve Musa Yasası (Νόμος Μωϋσή) Meselesi". *Bilimname: Düşünce Platformu* 35/1 (2018) 283-304.
- Duygu 2018b Z. Duygu, "İsa'nın Yeni Ahit'te Tanrı Oğlu Olarak Tanımlanması Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018) 155-181.
- Duygu 2018c Z. Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*. İstanbul 2018.
- Duygu 2018d Z. Duygu, *Nikomedeia ve Hıristiyanlık: İlk Beş Yüzyıl*. İstanbul 2018.
- Duygu – Akalın 2017 Z. Duygu – K. Akalın, *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul 2017.
- Ehrman 1999 B. D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. New York 1999.
- Ehrman 2000 B. D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. New York 2000.
- Ehrman 2003 B. D. Ehrman, *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*. New York 2003.
- Ehrman 2016 B. D. Ehrman, *Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed and Invented Their Stories of the Savior*. New York 2016.
- Eisenman 1996a R. Eisenman, *James, the Brother of Jesus: The Key to Unlocking the Secrets of Early Christianity and the Dead Sea Scrolls*. New York 1996.
- Eisenman 1996b R. Eisenman, "Paul as Herodian". *Journal of Higher Criticism* 3/1 (1996) 110-122.
- Epiphanius Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis I-II*. Trans. with English. F. Williams. Leiden-Boston 2009.
- Errington 2017 R. M. Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi: M.Ö. 323-30*. Çev. G. Günata. İstanbul 2017.
- Eusebius Eusebios, *Church History. N(icene) P(ost) N(icene) F(athers)* Vol. 2/1.
- George 2005 L. M. George, *The Truth About the Five Primary Religions and the Seven Rules of Any Good Religion*. Hamilton 2005.
- Goodacre 2006 M. Goodacre, "Scripturilazition in Mark's Crucifixion Narrative". Eds. G. Van Oyen – T. Shepherd, *The Trial and Death of Jesus: Essays on the Passion Narrative in Mark*. Leuven (2006) 33-47.
- Güleç 2007 İ. Güleç, "Mesnevi'de Geçen 'Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren

- Yahudi Padişahın Hikâyesi'ndeki Vezir Aziz Pavlus mudur?" Eds. İsmail Erunsal *et al.*, *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*. Edinburgh (2007) 113-134.
- Gündüz 2004 Ş. Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara 2004.
- Gündüz 2017 Ş. Gündüz, *Hıristiyanlık*. İstanbul 2017.
- Harman 2013 Ö. F. Harman, "Yahudilik: Mezhepler ve Dini Gruplar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43. İstanbul (2013) 212-218.
- Hengel 1977 M. Hengel, *Crucifixion: In The Ancient World And The Folly Of The Message Of The Cross*. Trans. J. Bowden. Philadelphia 1977.
- Hengel 1989 M. Hengel, *The Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I Until 70 A.D.* Edinburgh 1989.
- Hengel – Schwemer 1997 M. Hengel – A. M. Schwemer, *Paul: Between Damascus and Antioch, the Unknown Years*. Trans. J. Bowden. Louisville 1997.
- Horsley 1979 R. A. Horsley, "The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists"". *The Journal of Religion* 59/4 (1979) 435-458.
- Horsley 1997 R. A. Horsley, *Paul and Empire: Religion and Power in Roman Imperial Society*. Pennsylvania 1997.
- Iosephus F. Iosephus, (*Iosephus*) *Antiquities of the Jews*. Trans. W. Whiston. Interpret. P. L. Maier. Michigan 1999.
- Işık 2017 H. Işık, "Mevlana'nın Mesnevi'de Hıristiyanlığın Tahrihi ile İlgili Anlattığı Hikâyenin Sembolik Değeri". *Marife* 7/3 (2017) 245-260.
- Jensen 2006 M. H. Jensen, *Herod Antipas in Galilee*. Tübingen 2006.
- Kaçar 2009 T. Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*. İstanbul 2009.
- Koester 1971 H. Koester, "The Theological Aspects of Primitive Christian Heresy". Ed. J. M. Robinson, *The Future of Our Religious Past: Essays in Honour of Rudolf Bultmann*. Londra (1971) 65-83.
- Koester 2000 H. Koester, *Introduction to the New Testament: History and Literature of Early Christianity*. New York-Berlin 2000.
- Kohler 1906 K. Kohler, "Saul of Tarsus (Known as Paul, the Apostle of the Heathens)". *Jewish Encyclopedia Vol. 11* (1906) 79-87.
- Langton 2010 D. R. Langton, *The Apostle Paul in the Jewish Imagination: A Study in Modern Jewish-Christian Relations*. New York 2010.
- Luedemann 1984 G. Luedemann, *Paul, Apostle to the Gentiles: Studies in Chronology*. Trans. F. S. Jones. Philadelphia 1984.
- Luedemann 1995 G. Luedemann, *What Really Happened to Jesus: A Historical Approach to the Resurrection*. Louisville 1995.
- Maccoby 1986 H. Maccoby, *The Myth-Maker: Paul and the Invention of Christianity*. New York 1986.
- Meyer 1909 A. Meyer, *Jesus or Paul*. Trans. J. R. Wilkinson. Londra-New York 1909.
- Neusner 2005 J. Neusner, "What, Exactly, is Israel's Gentile Problem? Rabbinic Perspec-

- tives on Galatians 2". Eds. B. Chilton – C. Evans, *The Missions of James, Peter and Paul: Tensions in Early Christianity*. Leiden-Boston 2005.
- Paget – Thate 2016 J. C. Paget – M. J. Thate, *Albert Schweitzer in Thought and Action: A Life in Parts*. New York 2016.
- Pines 1966 S. Pines, "The Jewish Christians of the Early Centuries of Christianity According to a New Source". *The Israel Academy of Sciences and Humanities* 2/13 (1966) 237-310.
- Pseudo-Clementines (Homilies ve Recognitions), *ANF Vol 8*. Eds. A. Robert – J. Donaldson. Edinburg 1989.
- Sarıkcıoğlu 2009 E. Sarıkcıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*. Isparta 2009.
- Schoeps 1961 H. J. Schoeps, *Paul: The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History*. Trans. H. Knight. Cambridge 1961.
- Schoeps 1969 H. J. Schoeps, *Jewish-Christianity: Factional Disputes in the Early Church*. Trans. D. R. A. Hare. Philadelphia 1969.
- Shaw 2015 B. D. Shaw, "The Myth of the Neronian Persecution". *Journal of Roman Studies* 105 (2015) 73-100.
- Sheldon 1998 R. M. Sheldon, "Jesus as a Security Risk: Intelligence and Security in the First Century Palestine". *Small Wars and Insurgencies* 9/2 (1998) 1-37.
- Tacitus Tacitus, *Annals*. Trans. C. Damon. Londra-New York 2012.
- Taşpınar 2011 İ. Taşpınar, "Yahudi Geleneğinde İlahi Kelam Tasavvuru: İskenderiyeli Philo ve Logos Doktrini". *Milel ve Nihal* 8/1 (2011) 143-164.
- Taylor 2006 J. E. Taylor, "Pontius Pilate and the Imperial Cult in Roman Judaea". *The New Testament Studies* 52 (2006) 555-582.
- Unterbrink 2006 D. T. Unterbrink, *New Testament Lies: The Greatest Challenge to Traditional Christianity*. New York 2006.
- Unterbrink 2010 D. T. Unterbrink, *The Three Messiahs: The Historical Judas of Galilean, The Revelatory Christ Jesus and The Mythical Jesus of Nazareth*. New York 2010.
- Voskuilen 2005 T. Voskuilen, "Operation Messiah: Did Christianity Start as a Roman Psychological Counterinsurgency Operation?". *Small Wars and Insurgencies* 16/2 (2005) 193-194. Voskuilen – Sheldon 2008 T. Voskuilen – R. M. Sheldon, *Operation Messiah: St. Paul, Roman Intelligence and the Birth of Christianity*. Londra-Portland 2008.